

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра
бухгалтерського обліку

Факультет
обліку та аудиту

Поліщук Віта Віталіївна

**РОЗРАХУНКИ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ:
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ**

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня
«Магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент кафедри
бухгалтерського обліку
Любар Оксана Олександрівна

ВІННИЦЯ – 2018

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та аудитуКафедра бухгалтерського
обліку

Затверджую

зав. кафедри _____ Правдюк Н.Л.
«_____» _____ 2018 р.**ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ**

Студенту

Полищук Віті Віталіївні
на тему«Розрахунки з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного
сектора економіки: організаційний та обліковий аспект»затверджена Наказом від «30» листопада 2016 р., № 292 м**Календарний план виконання магістерської роботи**

Структура роботи		Термін підготовки
ВСТУП		30.10.17
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	30.10.17
РОЗДІЛ 2	РОЗРАХУНКИ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ	27.11.17
РОЗДІЛ 3	УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	25.12.17
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ		29.01.18
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		29.01.18
ДОДАТКИ		29.01.18

Термін подання роботи на кафедру

для попереднього захисту «15» лютого 2018 р.

Завдання видав керівник

«08» грудня 2016 р. Підпис _____

АНОТАЦІЯ

Об'єктом дослідження є система бухгалтерського обліку та контролю в частині внутрішнього аудиту стану розрахунків з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного сектора економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад бухгалтерського обліку та контролю в частині внутрішнього аудиту розрахунків з підприємницької діяльності.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методичних підходів до бухгалтерського обліку та аудиту розрахунків з підприємницької діяльності для інформаційного забезпечення процесу управління підприємств аграрного сектора економіки з урахуванням особливостей умов їх функціонування.

Завданнями дослідження є: розкриття сутності поняття «розрахунки» та встановлення їх значення в господарській діяльності підприємств аграрного сектора економіки; представлення класифікації розрахунків; ідентифікація проблемних питань нормативного регулювання організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку розрахунків з підприємницької діяльності з метою їх упорядкування на державному рівні; визначення особливостей формування облікової політики підприємств аграрного сектора економіки в частині розрахунків з підприємницької діяльності; визначення напрямів розвитку методичних підходів до облікового відображення розрахунків з підприємницької діяльності з метою розробки інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень; встановлення особливості контролю в частині внутрішнього аудиту розрахунків з підприємницької діяльності.

Одержані результати варто впроваджувати на підприємстві для покращення ефективності та результативності діяльності.

Ключові слова: підприємницька діяльність, розрахунки, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, постачальники, покупці, резерв сумнівних боргів, облікова політика, рахунки, реєстри, звітність, аудит.

Дипломна робота містить сторінок, таблиць, рисунків, список використаних джерел включає найменувань, додатків.

ЗМІСТ

	ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	9
	1.1. Підприємництво як сучасна форма господарювання	9
	1.2. Розрахунки з підприємницької діяльності: суть, значення та основні форми їх здійснення	18
	1.3. Нормативно-правове забезпечення процесу організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності	26
РОЗДІЛ 2	РОЗРАХУНКИ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ	40
	2.1. Особливості організації обліку розрахунків з підприємницької діяльності та їх відображення в обліковій політиці	40
	2.2. Методика обліку розрахунків, що виникають в процесі формування ресурсів підприємства	49
	2.3. Методика обліку розрахунків, що виникають в процесі реалізації	58
РОЗДІЛ 3	УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	72
	3.1. Напрями удосконалення облікового забезпечення розрахунків з підприємницької діяльності	72
	3.2. Внутрішній аудит як інструмент підвищення ефективності організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності	82
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	88
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
	ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Передумовою або наслідком розрахункових відносин є заборгованість, що обґрунтовує об'єктивність її виникнення та існування як невід'ємного економічного явища в господарській діяльності підприємств. Вплив заборгованості на діяльність підприємства є неоднозначним, оскільки дебіторська заборгованість зумовлює вилучення оборотних коштів підприємства, а кредиторська – забезпечує тимчасове залучення капіталу. Вона, зокрема, впливає на такі важливі характеристики підприємства, як його ліквідність і фінансова стійкість. Тому значні суми заборгованості підприємства несуть в собі істотні ризики погіршення його платоспроможності та фінансової стійкості. Зазначені аргументи свідчать про особливу актуальність проблеми налагодження ефективної системи управління заборгованістю підприємства. Основною метою функціонування такої системи має бути забезпечення приведення обсягів заборгованості до економічно обґрунтованих рівнів, оптимізація її складу та структур з метою уникнення безнадійних боргів та інших фінансових ризиків. Аналіз сучасного стану заборгованості підприємств України свідчить про наявність в її структурі значних обсягів протермінованої заборгованості. Динаміка останніх років відображає зростання як дебіторської, так і кредиторської заборгованості, що зумовлено, на жаль, не зростанням обсягів реалізації, а посиленням кризових явищ. Ефективність управління заборгованістю підприємств значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Основою інформаційного забезпечення є дані бухгалтерського обліку [115, с. 226].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних та організаційно-методичних питань бухгалтерського обліку розрахунків зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, О.Б. Чорненька, І.І. Бродська, О.В. Пустьяк, І.О. Власова, Р.П. Гончарук, О.Б. Волович, Н.М. Малюга, А.В. Озеран, В.О. Озеран, В.П. Онищенко, Н.М. Гудзенко, О.О. Любар, О.А. Подолянчук, Л.В.

Гуцаленко, І.А. Бланк, Б. Райан, Б. Нідлз, Д. Кізо, Т. Уорфілд, Р. Ентоні, Е.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бред та інші.

Відзначаючи цінність отриманих результатів попередніх напрацювань, необхідно вказати на наявність ряду невирішених проблемних питань. Сучасні економічні умови висувають нові завдання й вимагають подальших досліджень з удосконалення теоретичної бази відображення в бухгалтерському обліку розрахунків підприємств, розвитку методичного забезпечення бухгалтерського обліку та контролю, формування єдиних методичних основ щодо розкриття інформації про розрахунки у фінансовій звітності.

Додаткового вивчення потребує уточнення значення розрахунків в господарській діяльності підприємств аграрного сектора економіки, визначення їх місця в системі бухгалтерського обліку; формування та упорядкування понятійного апарату; уточнення складових облікової політики підприємств, що визначають порядок формування інформації про розрахунки; удосконалення організаційно-методичних засад контролю в частині внутрішнього аудиту стану розрахунків з підприємницької діяльності для забезпечення достовірності та надійності прийняття управлінських рішень.

Необхідність вирішення вказаних питань обумовлює актуальність і вибір теми дипломної роботи, мету, завдання, структуру та основні напрями дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методичних підходів до бухгалтерського обліку та контролю розрахунків з підприємницької діяльності для інформаційного забезпечення процесу управління підприємств аграрного сектора економіки з урахуванням особливостей умов їх функціонування. Для досягнення мети в роботі поставлено наступні завдання:

– уточнити сутність поняття «розрахунки» та встановити їх значення в господарській діяльності підприємств аграрного сектора економіки;

- розглянути класифікацію розрахунків, що дасть можливість глибше зрозуміти їхню сутність, а також допоможе бухгалтерам і керівникам підприємств (фірм) в їх роботі;
- ідентифікувати проблемні питання нормативного регулювання організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку розрахунків з підприємницької діяльності з метою їх упорядкування на державному рівні;
- визначити особливості формування облікової політики підприємств аграрного сектора економіки під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, розкривши її елементи в частині розрахунків з підприємницької діяльності;
- запропонувати напрями розвитку методичних підходів до облікового відображення розрахунків з підприємницької діяльності з метою розробки інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень;
- встановити особливості контролю в частині внутрішнього аудиту розрахунків з підприємницької діяльності для підвищення достовірності облікових даних, що слугують інформаційною базою прийняття рішень у сфері управління підприємств.

Об'єктом дослідження є система бухгалтерського обліку та контролю в частині внутрішнього аудиту стану розрахунків з підприємницької діяльності в умовах діяльності ПП «Батьківщина» смт. Стрижавка Вінницького району Вінницької області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад бухгалтерського обліку та контролю в частині внутрішнього аудиту розрахунків з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного сектора економіки.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Дослідження теоретичних основ і правових аспектів ведення бухгалтерського обліку та здійснення внутрішнього контролю розрахунків з підприємницької діяльності відбувалося з використанням методів теоретичного узагальнення, порівняння, групування та статистичного спостереження. Для виявлення тенденцій розвитку теорії та методики бухгалтерського обліку розрахунків з підп-

риємницької діяльності в наукових дослідженнях використано методи бібліографічного та бібліометричного аналізу. Для удосконалення організаційно-методичних засад здійснення розрахунків з підприємницької діяльності та організації внутрішнього аудиту, використано методи аналізу, синтезу, моделювання, класифікації та групування; для удосконалення підходів до визначення результатів процесу обліку розрахунків з підприємницької діяльності застосовано методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань економічної теорії, права, інвестування, фінансів, бухгалтерського обліку та господарського контролю; матеріали науково-практичних конференцій; господарське законодавство; нормативно-правові документи з бухгалтерського обліку; фінансова звітність досліджуваного підприємства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному та методичному обґрунтуванні і наданні практичних рекомендацій щодо удосконалення методичних підходів до обліку та аудиту розрахунків з підприємницької діяльності виходячи із практики діяльності підприємств аграрного сектора економіки та особливостей їх роботи.

Апробація результатів роботи. Основні положення дипломної роботи знайшли відображення у тезах конференцій та обговорювалися під час проведення внутрівузівських наукових заходів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

1.1. Підприємництво як сучасна форма господарювання

Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що підприємництво є базою національної економіки, а ефективна підприємницька освіта громадян – фундаментом економічного розвитку демократичного суспільства. Зарубіжні фахівці в галузі бізнесу і підприємництва розглядають сучасне суспільство як трикутник, в якому зверху знаходиться уряд, в основі – бізнес (підприємництво), а по боках – законодавчо-правова система і релігія, що є основою моралі та етики (рис. 1.1).

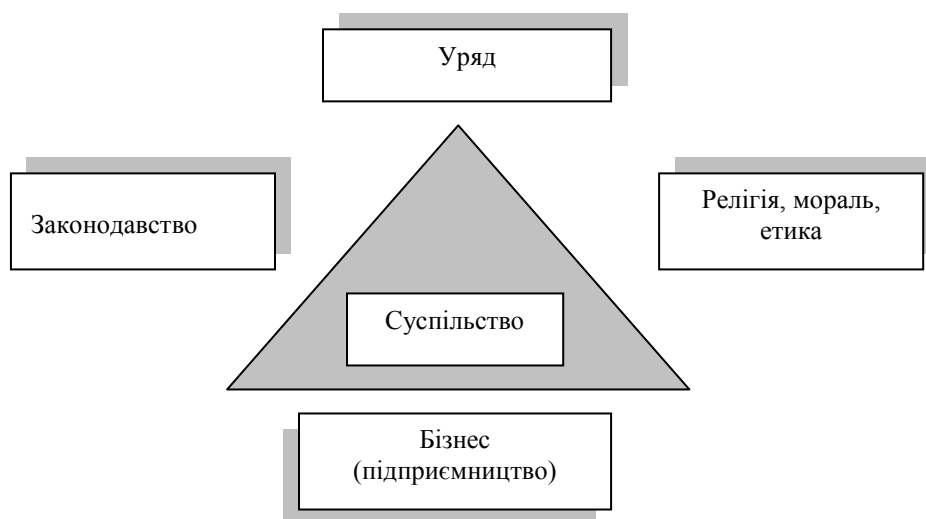

Рис. 1.1. Модель суспільства

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємці (ст. 3 ГКУ) [17].

Відповідно до Господарського кодексу України (гл. 4, ст. 42) ознаками підприємницької діяльності (підприємництва) є:

1. Підприємництвом вважається безпосередня діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг [17].

Це означає, що суб'єкт підприємницької діяльності активно діє на ринку товарів, робіт та послуг – від свого імені укладає угоди, виробляє продукцію, набуває майнових та немайнових прав тощо.

2. Підприємництво є самостійною діяльністю [17].

Це означає, що:

- по-перше, підприємництво в Україні може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця;
- по-друге, підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

3. Підприємництво є систематичною діяльністю [17].

Проте чітких кількісних критеріїв систематичності (тобто скільки разів потрібно зайнятися діяльністю для того, щоб вона вважалася підприємницькою) законодавством не встановлено.

4. Підприємництво є діяльністю на власний ризик [17].

Це означає, що за порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил здійснення господарської діяльності підприємство та приватний підприємець самостійно несуть відповідальність, передбачену законодавством України. Тобто суб'єкт підприємницької діяльності бере на себе як позитивні, так і негативні наслідки підприємницької діяльності.

5. Метою підприємницької діяльності є отримання прибутку [17].

Якщо метою тієї чи іншої діяльності не є отримання прибутку, вона не може бути віднесена до підприємницької. Ця мета, як правило, знаходить своє відображення в установчих документах суб'єкта підприємницької діяльності і простежується, виходячи з характеру його діяльності. За цією ж ознакою підприємницька діяльність відмежовується від суміжного поняття господарської діяльності, яку ст. 1 Закону України від 01.06.00 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» визначено як діяльність, пов'язану з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт [38].

6. Підприємницька діяльність провадиться фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [17].

Це означає, що підприємницькою діяльністю можуть займатися як юридичні, так і фізичні особи, які набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.03 р., № 755-IV [34].

Загальні принципи господарювання в Україні наведено на рис. 1.2.

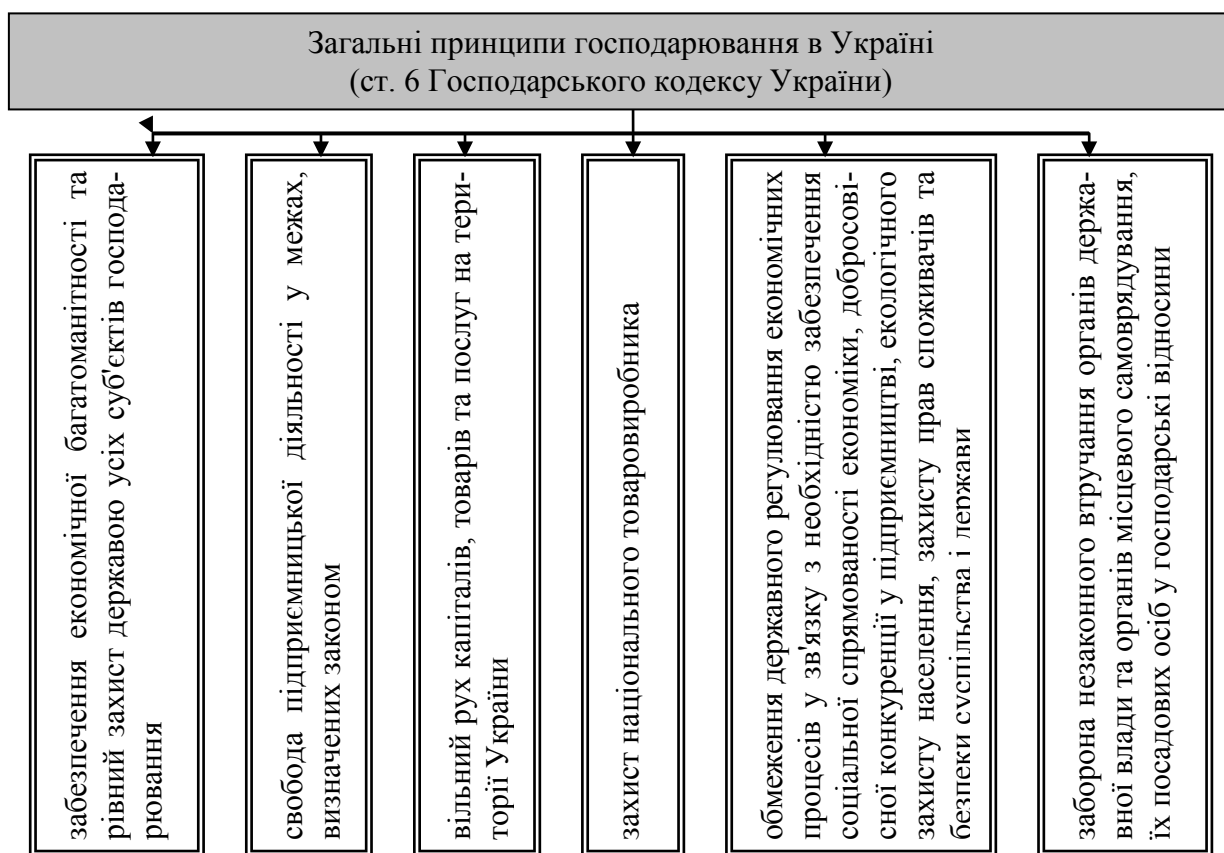

Рис. 1.2. Загальні принципи господарювання в Україні [17]

Відповідно до ст. 44 Господарського кодексу України підприємництво здійснюється на основі [17]:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності: суб'єкт підприємницької діяльності самостійно вирішує, якими видами діяльності йому займатися з огляду на обмеження, встановлені чинним законодавством;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору поставальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-

технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

– вільного найму підприємцем працівників: конкретизація цього принципу міститься в тексті принципу залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством. Адже законодавство, зокрема, містить положення, що обмежують трудові права іноземних громадян та осіб без громадянства, якою передбачена необхідність отримання дозволу на працевлаштування у державній службі зайнятості України);

– комерційного розрахунку та власного комерційного ризику:

– вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом: на практиці цей принцип суттєво обмежується шляхом встановлення правил щодо цільового використання коштів суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи, обмежень на проведення операцій у готівкових коштах та ін.;

– самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд: проте ст. 5 Закону України від 16.04.1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» дозволяє бути суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і фізичним особам за умови їх реєстрації як суб'єктів підприємницької діяльності [37].

Розмежування підприємницької діяльності за видами має здебільшого теоретичний, неофіційний, характер. Тому допускається застосування різних ознак і, відповідно, критеріїв та видів підприємницької діяльності.

За ознакою предмета діяльності учасників відповідних правовідносин підприємницьку діяльність можна класифікувати наступним чином:

1. Виробнича підприємницька діяльність, в процесі якої виробляється певна продукція).

2. Невиробнича підприємницька діяльність, у межах якої виділяється: надання послуг (виконання ремонтних робіт, надання інформаційних послуг,

здійснення транспортних перевезень); торгівля; інша невиробнича діяльність, зокрема діяльність на фінансовому ринку [85, с. 31].

За ознакою суб'єкта, учасника відповідних правовідносин, підприємницька діяльність поділяється на:

1. Підприємництво без створення юридичної особи (просте). Воно здійснюється фізичними особами, що набули в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

2. Підприємництво зі створенням юридичної особи (складне) [85, с. 31].

Залежно від наявності обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності її можна розподілити на:

1. Вільну підприємницьку діяльність. Для провадження такої діяльності не потрібна згода (дозвіл) держави в особі уповноважених нею органів. Така діяльність провадиться за принципом «дозволено все, що не заборонено законом» [98, с. 24]

2. Дозвільну підприємницьку діяльність, провадження якої потребує згоди певних державних органів. Дозвільною є також діяльність, що провадиться з обмеженнями, встановленими законодавством, які, в свою чергу, можна розділити на: обмеження, пов'язані з організаційно-правовою формою підприємців; обмеження, пов'язані з формою власності суб'єкта підприємництва; обмеження, пов'язані з необхідністю придбання ліцензії [38]; обмеження діяльності, пов'язані із необхідністю придбання патенту [40].

Класифікувати підприємницьку діяльність можна також за ознакою законності її здійснення на легальну та тіншову.

Загальні положення щодо осіб, які можуть бути суб'єктами підприємницької діяльності, містяться у розділі II ГКУ.

Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [17].

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦКУ, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГКУ, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ст. 55 ГКУ) [17].

Згідно зі ст. 45, 53 Господарського кодексу України підприємство в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця (рис. 1.3).

Необхідною умовою розвитку підприємництва в країні є створення підприємницького середовища. Воно, між іншим, характеризується: створенням в суспільстві системи мотивацій до продуктивної праці і до підприємництва; ефективним правовим захистом прав власності; стабільністю національної кредитно-грошової системи; державною економічною політикою в сфері податків, ціноутворення, спрямованою на підтримку підприємництва, насамперед малого підприємства; інтегрованістю економіки у світовий економічний простір [83, с. 21].

Відповідно до підприємницького середовища країни, наповнюються певним змістом відносини між суб'єктами підприємницької діяльності і суспільством, суб'єктами підприємницької діяльності і державою, а також формується система відносин у самому бізнесовому середовищі.

За умов сприятливого підприємницького середовища для цих відносин є характерними такі риси:

– суб'єкти підприємницької діяльності і суспільство: в суспільстві сформований позитивний імідж підприємця; підприємництво розглядається як важлива складова суспільного розвитку;

– суб'єкти підприємницької діяльності і держава: регулюючі дії держави в сфері підприємництва спрямовані на всіляку підтримку підприємницької діяльності;

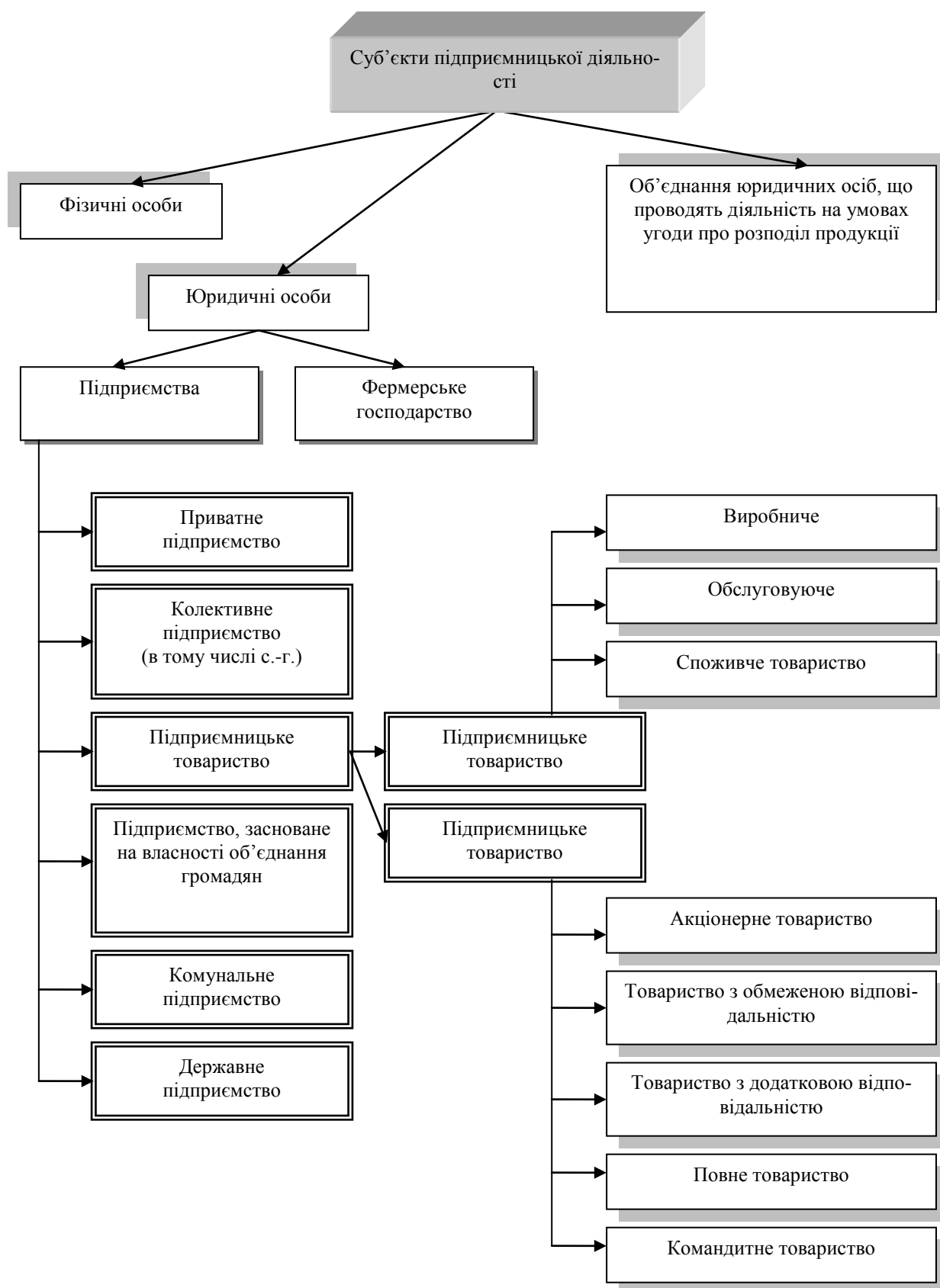

Рис. 1.3. Суб'єкти підприємницької діяльності в Україні [17]

– взаємовідносини між суб'єктами підприємницької діяльності мають виключно договірний характер [83, с. 21].

Підприємство як відкрита соціально-економічна система визначає і реалізує свою місію, досягає цілей лише у взаємодії, взаємозалежності з навколишнім середовищем. З навколишнього середовища воно отримує необхідні для нормального функціонування ресурси (матеріали, сировину, устаткування, енергію, інформацію, кадри). В навколишньому середовищі підприємство формує свою репутацію, втілює в життя свої наміри, реалізує продукцію, отримує прибуток для розширеного відтворення. Оточуюче середовище надає можливість подальшого поглиблення розподілу суспільної праці, розширення міжнародного економічного співробітництва, розповсюдження науково-технічних і соціально-економічних нововведень на ширший підприємницький простір, вирівнювати рівень життя людей у різних країнах.

Навколишнє середовище підприємства в його широкому розумінні – це сукупність суб'єктів господарювання, політичних, соціальних, економічних, природних чинників, національних і міждержавних інституційних структур, інших зовнішніх щодо підприємства умов і чинників, які визначають поведінку підприємства в суспільстві.

Залежно від характеру впливу на функціонування об'єкта господарювання навколишнє середовище поділяють на макро-і мікросередовище.

Макросередовище охоплює матеріально-технічні й економічні умови господарювання, суспільні відносини та інститути, інші чинники, які впливають на підприємство та його мікросередовище опосередковано. Серед основних компонентів або груп чинників макросередовища вирізняють такі: природно-екологічні, соціально-демографічні, політико-правові, науково-технічні, економічні, міжнародні.

Мікросередовище – це оточення прямого впливу на підприємство, яке утворюють певні суб'єкти, що перебувають у безперервному зв'язку з виробничо-господарською діяльністю підприємства. До них належать: споживачі, постачальники, конкуренти, контактні та директивні установи. До контактних установ належать: комерційні інформаційні центри; сировинно-товарні, фондові, валютні біржі; комерційні, інвестиційні, емісійні, кредитні та інші банки;

мережа підприємств оптової та роздрібною торгівлі, пункти прокату, лізингові центри, ремонтні та сервісні організації, страхові, аудитні, брокерські компанії, торгові доми, аукціони, рекламні агенції, виставки, ярмаркові центри.

До директивних установ належать ті організації, установи, відносини з якими мають обов'язковий характер, що передбачено відповідними законодавчими та нормативними актами. Такими організаціями й установами є: органи статистики, податкова адміністрація, митниця, пожежна інспекція, санепідемстанція, міський водоканал, держадміністрація району, міста, області, енергетичні служби та ін. Таких установ налічується понад 50.

Ринкова економіка – це система господарювання, яка базується на прямих зв'язках незалежних виробників та споживачів і цінах, що визначаються співвідношенням попиту та пропозиції. До основних умов функціонування ринку належать: 1) розподіл праці та спеціалізація; 2) достатня місткість ринку (платоспроможний попит); 3) здатність цін динамічно змінюватися під впливом попиту та пропозиції; 4) вільний обмін товарами та послугами; 5) конкуренція товаровиробників, боротьба за покупця; 6) розвинена кредитно-грошова система.

Ринок виконує такі функції: регулюючу (регулює виробництво товарів і послуг); контрольну (визначає суспільну значущість виробленого продукту та витраченої на його виготовлення праці); розподільчу (встановлює необхідні відтворювальні пропозиції, забезпечує збалансованість економіки); стимуляційну (спонукає зменшувати індивідуальні витрати праці, трудомісткість продукції, підвищувати продуктивність праці, використовувати передову технологію, техніку); інформаційну (сповіщає про рівень ринкової кон'юнктури, цін, кредитних ставок, що залежать від змін кількості, асортименту, якості товарів і послуг).

Ринкова економіка характеризується тим, що вона проникає в усі сфери національного господарського ринку й охоплює всю сукупність окремих взаємопов'язаних елементів, окремих ринків, які можна класифікувати: за територіальною ознакою – місцевий, національний, світовий; за загальними групами – ринок чинників виробництва, ринок товарів і послуг; за структурою ринку – ринок засобів виробництва, технологій і виробничих видів діяльності, ринок

споживчих товарів, послуг, житла, будівель і споруд неvirобничого призначення, ринок фінансів (грошей, валюти, цінних паперів), ринок праці, робочої сили, робочих місць, ринок інформації, інтелектуального продукту, інновацій, ноу-хау; залежно від ринкового середовища – ринок чистої конкуренції, ринок монополістичної конкуренції, олігополістичний ринок.

Ринкові відносини становлять базу, основу для розуміння, здійснення заходів, спрямованих на економічний розвиток, задоволення потреб споживачів. Вплив ринку на економічні відносини виробників і споживачів реалізується через відповідний механізм, інструментарій: попит і пропозицію, ціну, конкуренцію, прибуток. Ринок існує в конкретних соціально-економічних умовах і залежить від інституту власності. Ринок посідає особливе місце в системі суспільного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Якщо споживання є головною метою економічної діяльності, то її базою однозначно є виробництво. Розподіляти, обмінювати, споживати можна лише те, що вироблено.

1.2. Розрахунки з підприємницької діяльності: суть, значення та основні форми їх здійснення

У правовій науці розрахунки розуміються як дії боржника, що направлені на погашення грошового зобов'язання. Тобто, розрахункові правовідносини – це технологія виконання грошових зобов'язань.

Розрахункові відносини виступають частиною різноманітних відплатних майнових відносин. Хоча основний економічний зміст економічних відносин закладено у товарній складовій, розрахункові відносини набувають самостійного значення. Це відбувається, по-перше, у результаті участі у цих відносинах банків. По-друге, завдяки не співпадінню моментів передачі товарів та грошей, що потребує окремого механізму передачі грошей. По-третє, завдяки самостійній правовій регламентації розрахункові відносини у вигляді спеціальних банківських, касових, вексельних та інших правил. Останні не тільки прямо не зачіпають вихідні товарні відносини, але і характеризуються незмінними публічно-правовими рисами: поширеність норм-приписів, контрольно-наглядові фун-

кції банків, наявність адміністративно-господарських санкцій за порушення відповідних правил. Сама форма основних актів Національного банку України у сфері розрахунків (інструкції, положення) орієнтує, що їхні сторони можуть обрати лише спосіб та форму розрахунків, а всі інші їхні дії, як правило, суворо регламентовані. Вчетверте, розрахункові відносини мають яскраво виражений процедурний характер. Механізм переказів коштів однаковий для цивільно-правових, господарсько-правових, адміністративних, бюджетних, податкових та інших грошових зобов'язань. Саме тому деякі автори розглядали розрахунки не як вид зобов'язань, а як форму опосередкування відносин.

Необхідно розрізняти передумови та підстави виникнення розрахункових правовідносин. Передумови – це відносини, що прямо не викликають розрахункові правовідносини, але створюють умови для їхнього існування. Такими відносинами є вихідні товарні, у т.ч. кредитні відносини, договір банківського рахунка, операції з продажу валютної виручки (для розрахунків у іноземній валюті) тощо.

Підставою виникнення розрахункових відносин є розрахункове зобов'язання, що визначає спосіб та форму розрахунків в господарських відносинах, виражену у такому розділі господарського договору, як «порядок розрахунків».

Таким чином, розрахункові правовідносини – це врегульоване правом особливе коло суспільних відносин процедурного характеру, що дозволяють здійснити приймання-передачу грошових коштів в різнорідних майнових зобов'язаннях.

Розрахунок у цивільному обігу слід розглядати як певну правову Дію особи, що здійснюється з метою часткового або повного погашення грошового зобов'язання. Розрахунок може виконувати ряд функцій. Як правило, проведення розрахунку спрямоване на здійснення платежу, який у свою чергу спрямований на повне або часткове виконання грошового зобов'язання шляхом сплати безпосередньо кредитору певної грошової суми готівкою або зарахування коштів у безготівковій формі на визначений кредитором рахунок. Проте розрахунки можуть провадитись з метою зарахування зустрічних вимог (ст.

601 ЦКУ) або як дії, спрямовані на здійснення переказу коштів. У деяких випадках під розрахунками розуміють дії боржника за грошовим зобов'язанням, які призводять до припинення або заміни цього зобов'язання, наприклад, передання відступного (ст. 600), новація (ст. 604) або прощення боргу (ст. 605 ЦКУ). У розрахункових відносинах важливу роль відіграють банківські установи. Банківські операції щодо здійснення розрахунків є одним з основних видів послуг, що банки надають своїм клієнтам [112].

Під розрахунковими відносинами Я.О. Хірс розуміє цивільні акцесорні правовідносини особливого виду, які виникають між суб'єктами основного зобов'язання (в деяких випадках із залученням спеціального суб'єкту) з метою припинення грошового зобов'язання, обумовленого основним правочином, і які після виникнення отримують самостійного та незалежного значення, тобто вже не можуть бути закінченими в інший спосіб як погашення саме грошового зобов'язання [111, с. 108].

В.Ф. Кузьмін вважає, що за своєю природою, метою, об'єктом розрахункові відносини є господарськими і регулюються нормами господарського права, оскільки їх не можливо виділити із системи господарських правовідносин та розкласти на цивільні, фінансові та інші елементи [57, с. 30]. Він визначає розрахункові правовідносини як організовані та врегульовані нормами права самостійного виду грошові відносини, що існують в умовах товарного виробництва та обміну між соціалістичними організаціями, для здійснення грошових платежів через установи банку в процесі господарської діяльності [57, с. 38].

Прихильниками даної позиції є також В.В. Лаптев та В.С. Щербина [62; 117].

На думку Л.В. Бричко, розрахункові правовідносини слід розглядати як сукупність цивільно-правових і фінансових елементів, оскільки їх штучний поділ може призвести до викривлення справжньої природи цих правовідносин [5].

На комплексність правового регулювання розрахункових відносин вказує також Н. В. Агафонова [1].

О.М. Бандурка та О. П. Гетманець зазначають, що розрахункові правовідносини виникають щоразу, коли законом чи договором встановлюється

обов'язок конкретного суб'єкта щодо здійснення грошового платежу. Такий обов'язок може виникати на підставі: а) закону (сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів); б) рішення державного органу (наприклад, справляння адміністративного штрафу, пені у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання); в) договору (перерахування грошової суми контрагента в цивільно-правових зобов'язаннях або виплата заробітної плати працівникові відповідно до умов трудового договору [110, с. 446].

Розглядаючи розрахункові правовідносини О. М. Бандурки та О. П. Гетманець також підкреслюють, що ці правовідносини виникають не тільки при здійсненні безготівкових розрахунків. Визначальним моментом для розрахункових правовідносин є наявність зв'язку між його суб'єктами – платником і одержувачем із приводу перерахування визначеної грошової суми [110, с. 447].

Г.Б. Яновицька, В.О. Кучера та інші автори наголошують на тому, що розрахунками є дії, спрямовані на вчинення платежу, що врегульовані нормами права. Метою розрахунків є виконання та документальне оформлення здійснення платником платежу грошових коштів їх одержувачу, яким може бути інша особа або сам платник у випадку переказу платником коштів з одного свого рахунку на інший. Учасниками розрахункових відносин є платник; банк платника, отримувач; банк отримувача, які існують у вигляді: банків та їх філій, юридичних осіб (товариств, установ тощо), фізичних осіб, з рахунків яких списуються або записуються кошти. Обов'язковим учасником розрахункових правовідносин при безготівковій формі розрахунків є банк або інша фінансова установа. Розрахунки готівкою здійснюються між платником і отримувачем без участі банку [113, с. 383].

Основний зміст розрахункових правовідносин розкривається в принципах, на яких базується організація безготівкових розрахунків, зокрема:

– підприємства всіх форм власності повинні зберігати свої грошові кошти як власні, так і позичкові на рахунках в установах банку, за винятком залишків готівки в їх касах у межах встановленого банком ліміту;

- господарюючі суб'єкти мають право вибирати форму розрахунків та способу платежу з числа передбачених чинним законодавством;
- момент здійснення платежу повинен бути максимально наближений до відгрузки товарів, виконання робіт чи надання послуг;
- платежі з рахунку підприємства здійснюються банком за згодою власника рахунку і з дотриманням черговості встановленої керівництвом підприємства, та розрахункової та договірної дисципліни;
- господарюючі суб'єкти мають право вибору банків для відкриття поточних та депозитних рахунків [46].

У фінансах підприємства, як і бухгалтерському обліку, під розрахунками розуміють:

- 1) здійснення оплати іншим юридичним і фізичним особам отриманих від них товарів, робіт, послуг, праці й інших матеріальних і нематеріальних активів шляхом перерахування або видачі готівки, передачі товарів, виконання робіт або надання послуг, передачі права власності на акції, облігації або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства;
- 2) одержання від юридичних і фізичних осіб товарів, робіт, послуг, результатів праці, акцій, облігацій або частини статутного капіталу й інших матеріальних і нематеріальних активів на правах покупця, засновника тощо;
- 3) одержання від юридичних і фізичних осіб коштів, товарів, робіт, послуг, акцій, облігацій або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів у порядку оплати переданих товарів, робіт, послуг й інших матеріальних і нематеріальних активів;
- 4) передача готової продукції, товарів, виконання робіт або надання послуг, передача права власності на акції, облігації або частину статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства на правах поставачальника (підрядчика) іншим юридичним і фізичним особам [63, с. 65].

Основу побудови бухгалтерського обліку розрахункових операцій визначає їх класифікація. Класифікацію розрахункових операцій представлено нами на рис. 1.4.

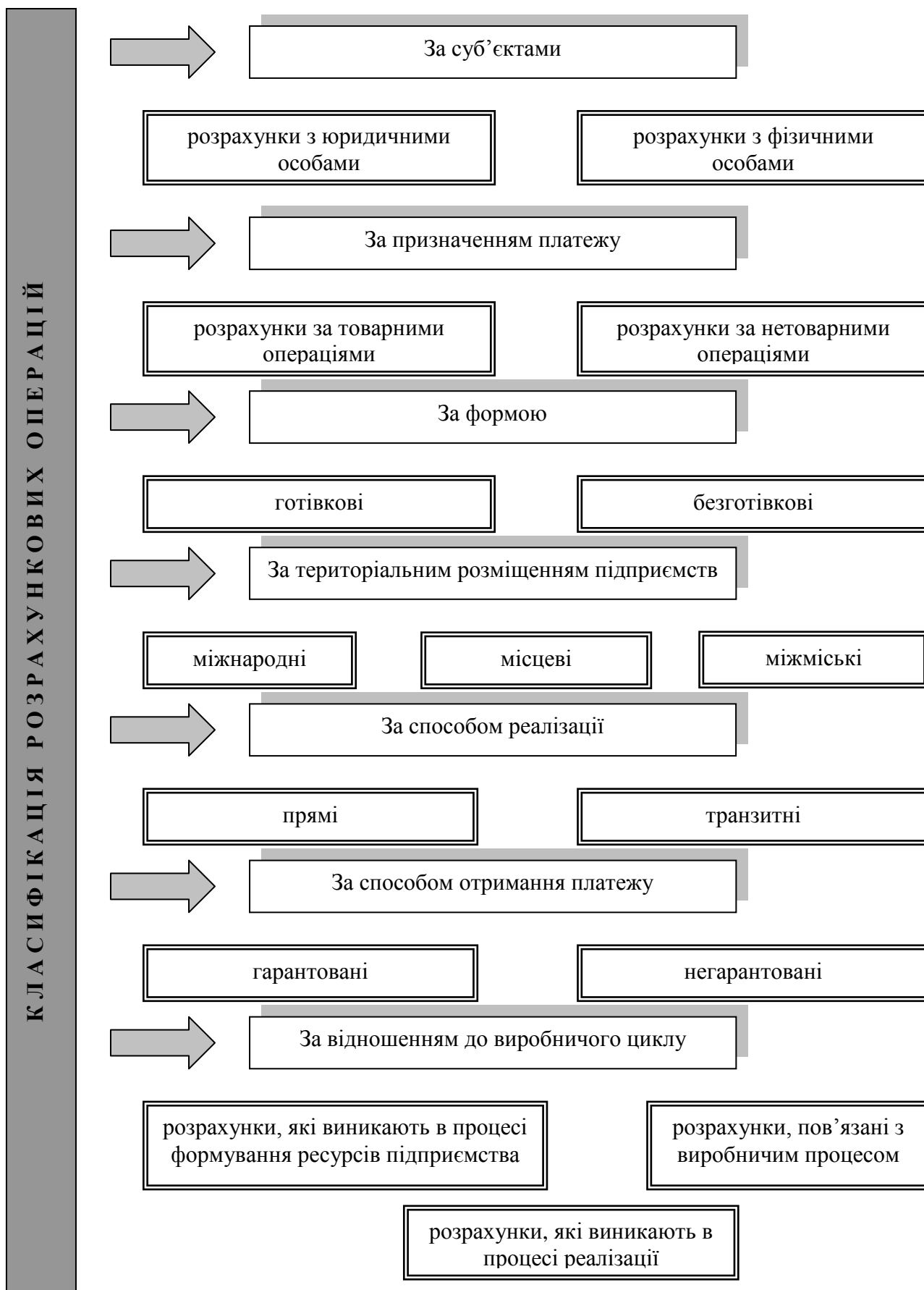

Рис. 1.4. Класифікація розрахункових операцій

Сформовано: автором на підставі [63; 71; 78]

Розрахункові операції поділяють на дві групи: розрахунки з юридичними особами та розрахунки з фізичними особами.

Розрахункові операції господарюючого суб'єкта з юридичними особами здійснюються:

1. Із сторонніми особами, такими, що не належать (ні частково, ні цілком) господарюючому суб'єкту:

а) постачальниками та підрядчиками:

– вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні тощо);

– іноземними (готівка, безготівкові, бартерні тощо);

б) покупцями та замовниками:

– вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні тощо);

– іноземними (готівка, безготівкові, бартерні тощо);

в) засновниками (учасниками, акціонерами):

– вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) в готівковій, безготівковій та іншій формі;

– іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) в готівковій, безготівковій, бартерній та іншій формі;

г) податковими органами по податках та платежах(безготівкові та інші);

д) органами соціального страхування (безготівкові та інші);

е) іншими підприємствами, установами та організаціями по інших операціях (готівка, безготівкові, бартерні тощо);

2. Із сторонніми особами, такими, що не належить підприємству – дочірніми (по взаємних постачаннях, фінансуванню тощо).

До розрахункових операцій господарюючого суб'єкта з фізичними особами належать операції:

1. З працівниками підприємства (фірми) в готівковій, безготівковій та інших формах:

а) по оплаті праці;

б) по внесках до статутного капіталу,

в) по соціальному страхуванню;

- г) по підзвітних сумах;
- д) по інших операціях (аліментам, кредитам тощо).

2. Зі сторонніми громадянами в готівковій, безготівковій та інших формах:

- а) постачальниками та підрядчиками (вітчизняними і іноземними);
- б) покупцями і замовниками (вітчизняними і іноземними);
- в) засновниками (учасниками, акціонерами):

– вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків);

– іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків);

- г) з іншими громадянами.

Залежно від об'єктів платежів безготівкові розрахунки поділяються на розрахунки за товарними і нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями – це взаємні розрахунки підприємств за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Вони є переважними, бо визначають характер і зміст роботи фінансової служби підприємства у сфері розрахунків. Від безперервності та планованості організації розрахунків за товарними операціями вирішальною мірою залежить стан усіх розрахунків підприємства, його фінансовий стан. До другої частини платіжного обороту належить велика група платежів нетоварного характеру, які відбуваються, головним чином, у зв'язку з виконанням усіляких фінансових зобов'язань підприємств [78, с. 72].

У сучасних умовах гроші є невід'ємним атрибутом господарського життя. Тому всі угоди, пов'язані з постачанням матеріальних цінностей і наданням послуг, завершуються грошовими розрахунками, які можуть приймати як готівкову, так і безготівкову форму. Так, відповідно до ст. 1087 ЦКУ розрахунки за участю фізичних осіб, не пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть провадитися у готівковій або в безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді. Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних

осіб, пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться переважно в безготівковій формі, проте можуть провадитися також готівкою, якщо інше не встановлено законом [112].

ПП «Батьківщина» відкрито поточний рахунок за № 260043004298 у ПАТ «Ощадбанк» МФО 302076. Між банком і підприємством заключено договір на розрахунково-касове обслуговування.

При розрахунках з контрагентами ПП «Батьківщина» використовує платіжні доручення.

ПП «Батьківщина» при розрахунках також використовує готівку.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку, або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті. Міжміські — це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах. Міжнародні — це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк [71, с. 42-43].

В грошовому обороті підприємства (фірми) також можна виокремити:

- розрахунки, які виникають в процесі формування ресурсів підприємства;
- розрахунки, пов'язані з виробничим процесом;
- розрахунки, які виникають в процесі реалізації.

Вищезазначені класифікаційні ознаки можна вважати основними, тому що вони найповніше розкривають сутність заборгованості, котра виникає під час розрахункових відносин.

1.3. Нормативно-правове забезпечення процесу організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності

Державно-правове регулювання аграрного сектора економіки здійснюється на засадах, передбачених Конституцією України, Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, законами України: «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про пріо-

ритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про державну підтримку сільського господарства України», іншими нормативно-правовими актами аграрного законодавства, а також законодавства, яким регулюється діяльність органів державного управління та контролю в цілому.

Конституція – Основний Закон громадянського суспільства і держави, який має вищу юридичну чинність, через який (відповідно до багатовікового досвіду і прагнень народу) затверджуються основи суспільного і державного ладу та механізми їх дії, спрямовані на зміцнення держави і забезпечення прав і свобод громадян. Положення Конституції України визначають права, свободи і обов'язки людини і громадянина, що повною мірою поширюється і на селян як учасників агропромислового виробництва в усіх його формах організації. Все без винятку законодавство України має відповідати положенням Конституції України. Конституція становить базу для поточного законодавства і формування правової системи держави. Поточне законодавство розвиває положення Конституції. Як юридична база законодавства Конституція – серцевина всього правового простору країни, виток формування її правової системи, орієнтир її вдосконалення [52].

Конституція містить норми прямої дії, що відповідають основним стандартам сучасного міжнародного права і не потребують будь-яких додаткових законів і постанов для її застосування.

На підставі ст. 41 Конституції України, в якій закріплено право кожного громадянина мати свою власність, і ст. 42, де йдеться про право всіх громадян України на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, селяни мають право об'єднуватися в сільськогосподарські кооперативи, спілки селян, акціонерні та інші господарські товариства і займатися будь-якою, не забороненою законом підприємницькою діяльністю [52].

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV є основним актом цивільного законодавства України. Загальними засадами цивільного законодавства є (глава 1, стаття 3):

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність [112].

Основні положення законів щодо регулювання господарської діяльності підприємств будь-яких форм власності і господарювання викладені в Господарському кодексі України. Цей Кодекс узагальнює законодавчо-правову базу і розкриває механізми функціонування законів по створенню підприємств ринкового типу та організацію в них підприємницької діяльності за ринковими принципами попиту і пропозиції [17].

Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» встановлено, що державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [35].

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17.10.1990 р. № 400-ХІІ

визначає умови, зміст і межі пріоритетності розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу в структурі народного господарства, сприяє соціальної захищеності сільського населення [42].

Пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу забезпечується державою шляхом здійснення таких організаційно-економічних і правових заходів:

- надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці;

- створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури;

- зміни державної інвестиційної політики, зокрема спрямування інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази по виробництву засобів механізації, хімізації, переробної промисловості, будівельної індустрії для агропромислового комплексу з метою поліпшення його соціально-економічного становища і наукового забезпечення та соціальних умов життєдіяльності трудових колективів;

- повного ресурсного забезпечення капітальних вкладень для соціально-економічного розвитку села та агропромислового комплексу;

- еквівалентного товарообміну між промисловістю та сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію;

- регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування і з широким застосуванням комплексу пільг;

- формування належної соціальної інфраструктури села;

- спрямування демографічної політики на зміну міграційних процесів на користь села, створення соціально-економічних умов для природного приросту сільського населення, всебічного розвитку сім'ї;

- підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів та кадрів масових професій для всіх господарств і напрямів виробничої діяльності;

– створення рівних можливостей для всіх громадян, які проживають і постійно працюють у сільській місцевості, в задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових потреб;

– створення системи аграрного законодавства [42].

Не менш важливі положення в аспекті пріоритетності розвитку сільськогосподарства закріплено у Законі України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV. У ньому визначені основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. Можна погодитися з тим, що цей Закон пронизаний протекціоністською політикою, є базовим, відображає зміни в сільському господарстві (ст. 29) [33].

Основними засадами державної аграрної політики, визначеними Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV, було передбачено, що аграрна політика базується на національних пріоритетах та враховує необхідність входження України до світового економічного простору. Складовими державної аграрної політики, як зазначалося у Законі, є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій (ст. 1). Відповідно до ст. 3 даного Закону, пріоритетами державної аграрної політики було створення умов для реалізації та захисту прав аграріїв на землю, формування ринкових земельних відносин і охорона земель та інше. Реалізація основних напрямів, визначених у цьому Законі, давала змогу гарантувати продовольчу безпеку держави, перетворити аграрний сектор України на високоефективний та конкурентоспроможний і на внутрішньому, і на зовнішньому ринку. Основні напрями державної аграрної політики передбачали сталий розвиток аграрного сектору національної економіки на період до 2015 р. Вони по-

ширювалися на сільське господарство, харчову промисловість і переробку сільськогосподарської продукції [39].

На даний час в Україні Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 схвалено Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. Земельна реформа, продовольча безпека, розвиток агропродовольчих ланцюгів доданої вартості та сільський розвиток і відродження українського села – такі стратегічні пріоритети Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки [25].

Підзаконні нормативно-правові акти уряду і відомств України мають суттєве значення в регулюванні суспільних відносин аграрного сектору в Україні. Нормативно-правові акти уряду, міністерств і відомств України приймаються як із загальних, так і з окремих питань агропромислового виробництва, економічного і соціального розвитку, соціального забезпечення і соціального страхування, охорони здоров'я працівників сільського господарства. Укази Президента України регулюють питання загальнодержавного значення і спрямовані на здійснення аграрної політики України, прискорення приватизаційних процесів в АПК, на проведення земельної реформи.

Серед джерел аграрного права важливу роль відіграють нормативні акти уряду, зокрема декрети, постанови, положення, що приймаються з різних питань господарської, фінансової, договірної та іншої діяльності сільськогосподарських підприємств. Прикладом підзаконних актів, що їх приймає уряд держави, може бути Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. «Про порядок використання коштів держбюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки та обладнання для АПК на умовах фінансового лізингу та заходи по операціях фінансового лізингу» [95].

Соціально-економічне становище сільськогосподарських підприємств, їх суб'єктивні права і юридичні обов'язки за чинним законодавством обумовлюють можливість самостійно вирішувати питання господарської, фінансової, комерційної та іншої діяльності. У вирішенні цих питань, поряд з організацій-

но-управлінськими заходами важливе значення надається їх правовій регламентації, яка здійснюється на основі внутрішньогосподарських нормативно-правових актів.

З урахуванням порядку набуття юридичної сили ці акти поділяють на:

1) внутрішньогосподарські нормативно-правові акти, що набувають юридичної сили з моменту їх реєстрації у виконкомі місцевої ради;

2) акти, що набувають юридичної сили з моменту їх прийняття найвищими органами самоврядування господарства – загальними зборами сільськогосподарських кооперативів, господарських товариств тощо.

До першої групи належить статут сільськогосподарського кооперативу, господарського товариства, до другої – правила внутрішнього розпорядку, положення про оплату праці тощо. У своїй сукупності ці акти становлять частину аграрно-правових актів і є джерелами аграрного права. Наведені акти вважаються правовими тому, що приймаються сільськогосподарськими підприємствами на основі аграрно-правових актів, виданих органами державного управління сільським господарством. Вони характеризуються тим, що вміщені в них правила поведінки є загальними на відміну від актів індивідуального призначення, тобто актів конкретного застосування норм аграрного права.

Що стосується розрахункових взаємовідносин між учасниками ринку, то хотілось би зазначити наступне.

Договір виступає правовою формою регулювання економічних відносин за участю аграрних товаровиробників. Така правова форма застосовується при здійсненні господарської та іншої діяльності виробників аграрної продукції у відносинах з державними, кооперативними і приватними партнерами [106, с. 238].

Аграрне право не визначає загальні положення про договори. Тому нормативно-правове регулювання договірних відносин в аграрному секторі економіки в сучасних умовах забезпечено значною мірою ЦК України, норми якого поширюються в рівному ступені на договірні відносини в будь-якій сфері, а також ГК України, тобто всі аграрно-правові договори підпорядковуються зага-

льним правилам цивільного та господарського законодавства. Аграрне право в свою чергу визначає особливості їх правового регулювання. Особливості договірних відносин сільськогосподарських підприємств виявляються в кожному структурному елементі договору (суб'єкти, предмет, зміст та ін.) [107, с. 178].

Виробництво сільськогосподарської продукції неможливе без матеріально-технічного забезпечення товаровиробників сільськогосподарською технікою, пально-мастильними матеріалами, сільськогосподарським устаткуванням, мінеральними добривами тощо. Таке забезпечення здійснюється через Міністерство аграрної політики та Укргротехсервіс шляхом оптової торгівлі, в результаті придбання матеріально-технічних засобів та матеріалів на біржах, безпосередньо в підприємствах, які їх виготовляють, та за договорами поставки.

Основною правовою формою, яка опосередковує відносини щодо матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, є договір на поставку продукції виробничо-технічного призначення. Зміст і порядок укладення цього договору мають відповідати вимогам чинного законодавства, зокрема, ЦК України, ГК України, ГПК України, Закону України від 5 червня 2003 р. «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин», Указу Президента України від 4 жовтня 1994 р. № 566/94 «Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України»; а також Положенню про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджену наказом Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 р., та ін.

У договорі поставки повинні зазначатися: найменування, кількість, номенклатура продукції, якщо є необхідність, то і комплекти машин, устаткування, державний стандарт або технічні умови, які мають бути зареєстровані в органі Держстандарту; якість і комплектність продукції; строк дії договору; ціна продукції, порядок, форми взаєморозрахунків (розрахунки за зовнішньоекономічним контрактом мають здійснюватися відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів Міжнародної торговельної палати); умови постачання, які здійснюються відповідно до Міжнародних правил інтер-

претації комерційних термінів (Правила ІНКОТЕРМС) Міжнародної торговельної палати; строки повернення тари багаторазового використання; реквізити сторін (банківські, поштові); за міжнародним контрактом – арбітражні застереження та реквізити; інші умови.

Реалізація сільськогосподарської продукції аграрними товаровиробниками здійснюється за допомогою різноманітних договорів. Вони посідають особливе місце у відносинах за участю сільськогосподарських товаровиробників. Законодавство України надало право всім підприємствам, у тому числі сільськогосподарським, вільно обирати види та способи реалізації виробленої продукції.

У пункті 2 статті 22 ГК України передбачено, що підприємство здійснює реалізацію своєї продукції, інших матеріальних цінностей на основі прямих угод (контрактів), державного замовлення через товарні біржі, мережу власних торговельних підприємств, а також на основі бартерних угод [17].

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII установлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади. Метою цього Закону є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції [43].

Закупівлі здійснюються за такими принципами:

- добросовісна конкуренція серед учасників;
- максимальна економія та ефективність;
- відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель;
- недискримінація учасників;
- об'єктивна та неупереджена оцінка тендерних пропозицій;
- запобігання корупційним діям і зловживанням [43].

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» передбачено умови здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти [97].

Аграрні товаровиробники мають право на договірній основі реалізувати продукцію за державним контрактом, за спотовими, форвардними, ф'ючерсними контрактами, за опціонами, через біржу, торговий дім та ін.

Особливе місце в системі реалізації сільськогосподарської продукції український законодавець відводить біржовим договорам, розвиток яких покладається на спеціалізовані аграрні біржі. Створення системи спеціалізованих аграрних бірж започатковано Указом Президента України від 18 січня 1995 р. «Про заходи щодо реформування аграрних відносин». У ньому було передбачено організацію й проведення на Українській міжбанківській валютній біржі торгів ф'ючерсними та форвардними контрактами під закупівлю сільськогосподарської продукції та продуктів її перероблення із залученням до цього комерційних банків як агентів-брокерів з подальшим проведенням таких торгів на спеціалізованих товарних біржах.

Також до законодавства, яке регулює біржову торгівлю сільськогосподарською продукцією належать: закони України від 10 грудня 1991 р. «Про товарну біржу», від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства», від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні», ЦК України, підзаконні нормативні акти, видані на підставі цих законів. Крім того, положення щодо біржових договорів, їх видів, прав і обов'язків за цими договорами визначається Податковим кодексом України [87].

Важливим напрямом аграрної реформи і невід'ємною складовою аграрного ринку є забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється, в першу чергу, Господарським кодексом України, який визначає її як діяльність суб'єктів господарювання, що в процесі здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у ч. 1 ст. 139 цього Кодексу. Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України,

так і за її межами [37]. Зовнішньоекономічна діяльність регулюється також ще рядом спеціальних нормативно-правових актів: Міжнародним документом «Вступ України до СОТ. Внутрішня підтримка та експортні субсидії у сільськогосподарському секторі» від 26 листопада 2007 р.; постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2017 рік» від 28 грудня 2016 р. № 1009; наказом Міністерства економіки України «Про порядок ліцензування експорту товарів» від 09 вересня 2009 р. № 991 та наказом Міністерства економіки України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо ліцензування імпорту товарів та внесення змін до Порядку розгляду заявок на видачу ліцензій у сфері нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України від 14 вересня 2007 р. № 302.

Проте для того щоб бути суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, необхідно мати спеціальну правоздатність. Спеціальна правоздатність суб'єктів аграрного підприємництва всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання визначається загальним законодавством: ГК України (статті 6, 7, 67, 68, Розділ 7), Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а також спеціальним законодавством та установчими документами самих суб'єктів аграрного права [17; 37].

Регулювання розрахункових відносин в Україні здійснюється Цивільним кодексом України, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», «Про зв'язок», іншими законодавчими актами України та нормативно-правовими актами НБУ.

Наприклад, Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637 розкриває основні вимоги, яких необхідно дотримуватися при проведенні операцій з готівкою, порядок їх організації і документального оформлення, а

також дані визначення основних термінів, що стосуються готівкового грошового обігу підприємств України [89].

В свою чергу, Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ 21.01.2004 р. № 22 встановлює загальні правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків [46].

Основою для визначення ключових організаційних моментів ведення бухгалтерського обліку розрахунків з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного сектора економіки є наступні документи нормативно-правового характеру.

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями), який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку, в т. ч. обліку розрахунків з підприємницької діяльності та складання фінансової звітності в Україні. При цьому під бухгалтерським обліком розуміється процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. зазначається, що на підставі даних бухгалтерського обліку підприємства зобов'язані складати фінансову звітність [32].

План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений Мінфіном України наказом від 30.11.99 р. № 291, яким встановлено перелік рахунків і схем реєстрації та групування на них фактів фінансово-господарської діяльності (кореспонденція рахунків) у бухгалтерському обліку. Зокрема, визначено ряд синтетичних рахунків та субрахунків для обліку розрахунків з підприємницької діяльності [86].

Інструкція про застосування Плану рахунків, затверджена наказом Мінфіну України від 30.11.99 р. № 291, у якій наведено коротку характеристику та призначення синтетичних рахунків та субрахунків, типову схему реєстрації та

групування інформації про господарські операції, у т.ч. про операції із малоцінними предметами. Даний нормативний документ розроблено з метою забезпечення єдності відображення однорідних за змістом господарських операцій на відповідних синтетичних рахунках і субрахунках [47].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Мінфіну України від 07.02.13 р. № 73, у якому визначаються мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів. Складання фінансової звітності, як визначає НП(С)БО 1, має за мету надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [76].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Мінфіну України від 8 жовтня 1999 р. № 237, яке визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності підприємств незалежно від форм власності [93].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Мінфіну України від 31.01.2000 р. № 20, яке визначає методологічні засади формування в обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності. Встановлює порядок визнання та оцінки довгострокових і поточних зобов'язань, умови їх відображення у звітності та визнання у складі витрат [94].

Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджено наказом Мінфіну України від 24.05.95 р. № 88, яке встановлює порядок створення, прийняття і відображення у бухгалтерському обліку, а також зберігання первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерської звітності підприємствами, їх об'єднаннями та госпрозрахунковими організаціями (крім банків) незалежно від форм власності, установ та організацій, основна діяльність яких фінансується за рахунок коштів бюджету [90].

Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879, яке визначає порядок проведення інвентаризації активів та зобов'язань, у т. ч. розрахунків з дебіторами та кредиторами за операціями товарного характеру та оформлення її результатів. Проведення інвентаризації забезпечується власником (власниками) або уповноваженим органом (посадовою особою), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів, який створює необхідні умови для її проведення, визначає об'єкти, періодичність та строки проведення інвентаризації, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим [91].

Методичні рекомендації щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 04.06.2009 р. № 390, які спрямовані на узагальнення у регістрах бухгалтерського обліку (крім регістру позабалансового обліку) методом подвійного запису інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань та факти фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств незалежно від форм власності, організаційно – правових форм і видів діяльності, на накопичення аналітичних даних про склад і рух активів, капіталу і зобов'язань, доходів, витрат, фінансових результатів [66].

Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені наказом Мінфіну України від 28.03.13 р. № 433, які застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності). Розглядається питання розкриття інформації за статтями балансу (звіту про фінансовий стан), звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід), звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал [67].

РОЗДІЛ 2

РОЗРАХУНКИ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

2.1. Особливості організації обліку розрахунків з підприємницької діяльності та їх відображення в обліковій політиці

Організація та ведення бухгалтерського обліку є однією із основоположних умов провадження підприємницької діяльності.

Бухгалтерський облік у традиційному трактуванні – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [32].

Процесуальна основа системи бухгалтерського обліку, як зазначає В.І. Кузь характеризується послідовністю зміни об'єктів обліку у вартісному і натуральному вимірниках, що відбувається за встановленим порядком та сукупністю ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, що вимагає організація даного процесу (системи) [56, с. 190].

Поняття «організація» (англ. organization) походить від давньогрецького слова «органон», яке позначає знаряддя або інструмент. Від нього ж пішло поняття «орган», а потім, як похідні, «організм» і «організація». Виросла організація із людських потреб у кооперації зусиль для досягнення своїх особистих цілей у зв'язку з наявністю цілого ряду фізичних, біологічних, психологічних і соціальних обмежень [29].

Нині поняття «організація» широко вживається в багатьох науках (філософії, математиці, економіці, соціології та ін.) і в практичній діяльності. Це поняття багатозначне. Найчастіше воно означає: внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого (системи); сукупність процесів або дій, що забезпечують досягнення цілей системи; об'єднання людей, спільна діяльність яких спрямована на реалізацію встановлених програм на основі пев-

них правил і процедур. Таким чином, це поняття може означати об'єкт, властивості об'єкта та діяльність (процес) і вживається для позначення різних семантичних категорій: соціальної організації або інституту (статика) і процесу управління як впорядковуючої та свідомо координуючої діяльності (динаміка) [82, с. 150-151].

Відноситься поняття «організація» до числа найбільш часто вживаних. Вживається воно щонайменше в трьох значеннях:

- організація як стан;
- організація як система;
- організація як процес.

Організація як процес здійснюється людьми. Вона сформувалася у величезний самостійний об'єкт, тому виділилася також особлива група професійних працівників, яких називають фахівцями з організації виробництва, праці та управління. У своїй практичній діяльності вони широко використовують організаційні методи, що забезпечують реалізацію організаційних впливів. Застосування заходів організації як засобу удосконалення систем припускає наявність загальних організаційних основ. Такими є об'єктивні закони організації [82, с. 152].

На думку В.І. Кузь організація як процес – це:

- 1) створення, заснування будь-чого, залучаючи до цього когось (щось), спираючись на них;
- 2) об'єднання будь-кого (будь-чого) з певною метою;
- 3) зосередження, мобілізація, спрямування когось на будь-що;
- 4) чітке налагоджування, належне впорядкування будь-чого [56, с. 190].

Функціональним призначенням організації обліку як процесу у визначених ракурсах є створення нової та якісне вдосконалення функціонуючої системи бухгалтерського обліку на підприємстві. Тому організувати – означає або створити нову систему, або поліпшити стан вже існуючої в процесі її функціонування, відповідно до різних внутрішніх та зовнішніх факторів [56, с. 190].

Систему бухгалтерського обліку Бутинець Ф.Ф. розглядає як сукупність елементів певного змісту і форми, які пов'язані між собою і об'єднані в єдине

ціле відповідною взаємодією, і надають інформацію про стан та рух ресурсів підприємства, про характер і результати господарської діяльності в єдиному грошовому вимірнику [10, с. 127].

Система бухгалтерського обліку, як стверджує Кузнецова С.А. – це сукупність процесів збору, вимірювання, зберігання, аналізу, складання звітності. Це облікова система або така сукупність взаємодіючих між собою елементів, яка утворює визначену цілісність, володіє певними інтегральними властивостями та може виконувати в середовищі певні функції [54, с. 15].

На думку Ю.А. Кузьмінського система бухгалтерського обліку – це методи і методика їх застосування, форми, за якими ведеться бухгалтерський облік [58, с. 9].

Нападовська Л.В. рахує, що система бухгалтерського обліку складається з набору практично не пов'язаних між собою локальних завдань – окремих об'єктів бухгалтерського обліку [74, с. 5].

В.І. Кузь, систематизуючи та аналізуючи визначення системи бухгалтерського обліку, які наведені іншими науковцями, робить наступні висновки:

- 1) система бухгалтерського обліку – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які пов'язані між собою методами і методиками їх оброблення;
- 2) кожний з елементів системи покликаний виконувати індивідуальні, а в сукупності – загальні завдання інформаційного забезпечення системи управління;
- 3) елементи системи є носіями інформації про ресурси та результати господарської діяльності підприємства [55, с. 9].

Досліджуючи сутність системи бухгалтерського обліку зарубіжні дослідники, такі як, Ф.К. Беа, Е. Дихтл, М. Швайтцер були більш лаконічними та стверджували, що: «система бухгалтерського обліку є основою інформаційної системи з метою надання інформації для управління підприємством» [64, с. 21].

Організаційні дії власників та управлінського персоналу господарюючого суб'єкта, відносно системи бухгалтерського обліку, повинні забезпечити досягнення основної мети бухгалтерського обліку. Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для при-

йняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [32].

Тому під організацією бухгалтерського обліку слід розуміти сукупність заходів суб'єкта процесу організації, які мають цілеспрямований характер щодо створення, забезпечення, постійного впорядкування і вдосконалення функціонування системи бухгалтерського обліку на підприємстві.

На думку Г.М. Шамоти, «організація бухгалтерського обліку – це науковообґрунтована система умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства та здійснення контролю з раціональним використанням його ресурсів. З практичної точки зору, організацією бухгалтерського обліку є цілеспрямована діяльність керівника і головного бухгалтера підприємства зі створення, постійного упорядкування та вдосконалення системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення інформацією зовнішніх і внутрішніх користувачів» [108, с. 155].

І.М. Гончаренко стверджує, що «ефективна організація бухгалтерського обліку передбачає створення гнучкої, багатофункціональної системи, орієнтованої на забезпечення вихідною обліковою інформацією користувачів з метою прийняття виважених управлінських рішень» [15, с. 45].

На думку В.Г. Корчагіної, «раціональна організація обліку являє собою процес цілеспрямованого вибору та безперервного упорядкування способів і прийомів збирання, обробки та узагальнення достовірної і своєчасної вихідної інформації про наявність, збереження та використання ресурсів з метою прийняття управлінських рішень» [108, с. 94].

І.В. Жиглей зазначає, що метою ефективно організації бухгалтерського обліку є не тільки забезпечення достовірного відображення облікових даних, забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів обліково-економічною інформацією у форматі фінансової звітності чи досягнення оптимального розподілу обов'язків між обліковими працівниками. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві повинна забезпечити створення системи інформаційно-

го забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень, у разі відсутності якої можуть бути присутні негативні явища в господарській діяльності суб'єкта господарювання: «відсутність обліку або його неналежна організація призводить до невпорядкованості господарської системи, наслідком якої є соціальні диспропорції, розорення підприємств; політичного хаосу, що виявляється в економічній анархії держави, що, врешті-решт, призводить до культурної та суспільної деградації» [26, с. 7–8].

Організація функціонування системи бухгалтерського обліку повинна забезпечити:

- 1) своєчасне, повне, достовірне, безперервне відображення всіх фактів господарської діяльності, які були здійснені на підприємстві;
- 2) опрацювання даних за допомогою відповідних процедур, прийомів та способів відповідно до вимог розкриття вихідної інформації;
- 3) складання на основі отриманого масиву опрацьованої інформації, зафіксованої у первинних документах та регістрах звітності підприємства, та надання її зацікавленим користувачам [56, с. 192].

Складовими системи бухгалтерського обліку на підприємстві є:

- 1) технологія бухгалтерського обліку (первинне документальне спостереження, документообіг, відображення об'єктів обліку на бухгалтерських рахунках, аналітичний облік, облікові регістри, звітність тощо);
- 2) виконання посадових обов'язків обліковими працівниками (організаційна структура бухгалтерської служби, права, обов'язки та відповідальність облікових працівників, кваліфікаційні вимоги до облікових працівників тощо);
- 3) інформаційне, технічне, ергономічне та інші види забезпечення обліку (рух облікової інформації, методи і засоби подання облікових даних, забезпечення облікових працівників нормативними даними та технічними засобами, умови праці облікових працівників тощо);
- 4) перспективний розвиток бухгалтерського обліку (зміни бухгалтерського законодавства, умов господарювання, організаційної структури управління, виробничої структури, плани розвитку бухгалтерського обліку, недоліки функціонуючої системи бухгалтерського обліку тощо) [56, с. 10].

Організація бухгалтерського обліку в ПП «Батьківщина» здійснювалася у три етапи:

- створення суб'єкта господарювання, а саме ПП «Батьківщина» – початок ведення бухгалтерського обліку;
- організація бухгалтерського обліку в ПП «Батьківщина»;
- ведення та вдосконалення бухгалтерського обліку відповідно до потреб функціонування ПП «Батьківщина».

Суб'єктами організації бухгалтерського обліку є керівник ПП «Батьківщина» – Беспалько Валерій Дмитрович і головний бухгалтер підприємства – Король Надія Степанівна.

Головний бухгалтер відповідає за організацію бухгалтерського обліку, за забезпечення дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних принципів бухгалтерського обліку, забезпечення фіксування всіх господарських операцій, складання та подання у встановлені строки фінансової звітності, зберігання оброблених первинних документів, реєстрів обліку та звітності, протягом встановленого терміну, відображення на рахунках бухгалтерського обліку в усіх підрозділах господарства [73].

Склад бухгалтерії ПП «Батьківщина».

Король Н.С. – головний бухгалтер.

Шимановська Н.Л. – бухгалтер по розрахунках.

Іщук Л.М. – бухгалтер по заробітній платі.

Гнатюк В.А. – бухгалтер матеріального відділу.

До передумов раціональної організації обліку розрахунків з підприємницької діяльності можна віднести:

- наявність та застосування чинних нормативних документів, що регламентують порядок обліку розрахунків з підприємницької діяльності;
- створення відповідної матеріально-технічної бази бухгалтерії (наявність бланків документів з обліку розрахунків з підприємницької діяльності, засобів оргтехніки);
- наявність бухгалтера з обліку розрахунків;

- чіткий розподіл обов'язків між працівниками облікової служби;
- взаємозв'язок облікової служби з іншими службами, відділами підприємства, з матеріально-відповідальними особами;
- контроль з боку головного бухгалтера за достовірністю інформації та обліковим процесом.

Організацію обліку розрахунків за дебіторською та кредиторською заборгованістю на підприємстві необхідно починати з процедури підготовки облікової політики.

Згідно із Законом «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» під обліковою політикою слід розуміти сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [32].

У Міжнародному стандарті фінансової звітності 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» під обліковою політикою розуміються конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, які застосовуються суб'єктами господарювання при складанні та поданні фінансових звітів [70].

Зміст облікової політики ПП «Батьківщина» оформлено системою внутрішніх документів та Наказом про облікову політику, за розробку і формування якого відповідав головний бухгалтер.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо складання розпорядчого документа про облікову політику підприємства під час формування Наказу про облікову політику, необхідно дотримуватись наступних вимог:

1) законності – обрані або розроблені методичні прийоми, способи та процедури організації та ведення обліку суб'єкта господарювання не мають суперечити чинному законодавству;

2) адекватності – облікова політика підприємства має відповідати особливостям умов та специфіці його діяльності;

3) ефективності – витрати на розробку або впровадження певного елемента облікової політики підприємства не мають перевищувати ефект від їх впровадження;

4) єдності – облікова політика суб'єкта господарювання має бути єдиною незалежно від кількості підрозділів, філій або підприємств. Це забезпечить можливість порівнювати та аналізувати в межах корпорацій, холдингів, асоціацій;

5) гласності – облікова політика має доводитися до відома внутрішніх та зовнішніх користувачів інформації для отримання ними уявлення про використані способи формування даних [68].

До складу додатків до Наказу про облікову політику Приватного підприємства «Агрофірма «Батьківщина» входять:

– посадові інструкції;

– перелік первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку.

Облік в ПП «Батьківщина» ведеться за журнально-ордерною формою обліку, згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Облік частково автоматизовано. Використовується програми «М.Е.Дос;

– перелік осіб, які наділяються правом видачі дозволу на проведення господарських операцій;

– графік документообороту. У графіку визначено послідовність проходження документів, робота, що виконується кожним виконавцем, відповідальні за дотримання встановленого порядку і строків оформлення та опрацювання документів;

– перелік первинних документів, які застосовують підприємствами у практичній діяльності та офіційно затверджені відповідними державними документами.

Первинні документи в ПП «Батьківщина» складаються на бланках типових форм, затверджених Міністерством статистики України, а також на бланках спеціалізованих форм, затверджених міністерствами і відомствами України. Документування господарських операцій також здійснюється з використанням виготовлених самостійно бланків, які обов'язково містять реквізити типових або спеціалізованих форм;

– перелік первинних документів, які створюються в діяльності підприємства, форми яких затверджуються наказом керівника;

– робочий план рахунків – це систематизований перелік назв і символів рахунків, призначених для конкретного підприємства з метою обліку існуючих засобів та джерел їх утворення, а також господарських процесів, які при цьому здійснюються, завершений коментарем (інструкцією), що пояснює зміст і взаємозв'язок (кореспонденцію) цих рахунків;

– перелік посадових осіб, які складають звітність;

– план-графік проведення інвентаризації [68].

Наказ про облікову політику Приватного підприємства «Агрофірма «Батьківщина» наведено в додатку .

Визначивши підходи щодо обліку активів чи зобов'язань, суб'єкт господарювання в праві їх змінити. Передбачено таку можливість в п. 9 П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах.

Облікову політику дозволено трансформувати, коли:

1) змінюються статутні вимоги підприємства;

2) змінюються вимоги органу, який затверджує положення бухгалтерського обліку (тобто Мінфіну);

3) зміни забезпечать достовірне відображення подій або операцій у фінансовій звітності підприємства [92].

Можна щороку не перезатверджувати наказ про облікову політику, а вносити зміни в діючий (базовий) [99].

Опрацювавши літературу та ознайомившись з практикою формування та реалізації облікової політики необхідно зазначити, що облікова політика в частині організації обліку розрахунків з підприємницької діяльності має бути сформована за наступними складовими:

– організація та оформлення договірних відносин;

– склад та обсяг комерційної таємниці і порядок її захисту;

– розробка посадової інструкції облікового працівника до функцій якого входить облік розрахунків з дебіторами та кредиторами;

– організація документування господарських операцій з обліку розрахунків з підприємницької діяльності, що включає: перелік операцій, які належить

документувати на підприємстві щодо обліку таких розрахунків; перелік документів, якими будуть оформлюватися зазначені операції; встановлення кількості примірників та призначення кожного документа; визначення порядку складання кожного документа з обліку розрахунків;

– перелік синтетичних рахунків (рахунків першого порядку), субрахунків (рахунків другого порядку) аналітичних рахунків (рахунків третього порядку) з метою організації обліку розрахунків з підприємницької діяльності;

– перелік реєстрів синтетичного та аналітичного обліку, у яких будуть відображені операції, пов'язані з розрахунками з підприємницької діяльності;

– терміни та порядок проведення інвентаризації розрахунків;

– ознаки, за якими буде здійснюватися на підприємстві класифікація розрахунків з метою відображення їх в обліку;

– умови оцінки дебіторської та кредиторської заборгованості;

– умови, яких повинно бути дотримано для визнання дебіторської та кредиторської заборгованості;

– порядок створення резерву сумнівних боргів;

– порядок списання дебіторської та кредиторської заборгованості.

2.2. Методика обліку розрахунків, що виникають в процесі формування ресурсів підприємства

Бухгалтерський (фінансовий) облік фіксує інформацію про господарську діяльність підприємства (фірми), яку складають процеси придбання, виготовлення та реалізації готової продукції (товарів, робіт, послуг). Виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості характерне для всіх зазначених процесів, які утворюють «нормальний операційний цикл». В той же час найбільш характерним є виникнення дебіторської заборгованості саме для процесу реалізації, а кредиторської заборгованості – для процесу придбання (постачання).

Щодо операційного циклу дебіторська (розрахунки) та кредиторська (зобов'язання) заборгованість поділяється на довгострокову (не виникає під час

нормального операційного циклу і буде погашена після 12 місяців з дати балансу) та поточну (виникає під час нормального операційного циклу).

Види класифікаційного групування дебіторської та кредиторської заборгованості надано Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій № 291 та Інструкцією до його застосування [86; 47].

Кредиторська заборгованість, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства складається з таких видів:

- розрахунки з вітчизняними постачальниками (субрахунок 631);
- розрахунки з іноземними постачальниками (субрахунок 632);
- розрахунки з учасниками ПФГ (субрахунок 633);
- розрахунки за податками і платежами (рахунок 64);
- короткострокові векселі видані (рахунок 62).

Дебіторська заборгованість, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства складається з таких видів:

- розрахунки за виданими авансами (субрахунок 371);
- розрахунки за претензіями (субрахунок 374).

Складовими бухгалтерського (фінансового) обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства є первинний, поточний та узагальнюючий облік (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Складові процесу бухгалтерського (фінансового) обліку

Види бухгалтерського (фінансового) обліку	Процес інформаційного забезпечення
Первинний облік	Документування господарських операцій, їх вимірювання
Поточний облік	Хронологічні та систематичні відображення господарських операцій на підставі первинних документів на рахунках бухгалтерського обліку та реєстрах
Узагальнений облік	Підготовка бухгалтерської фінансової звітності, контрольних аналітичних таблиць

Бухгалтерський (фінансовий) облік дебіторської та кредиторської заборгованості у системі управління підприємством (фірмою) повинен здійснюватися із моменту підписання договору, де зазначаються суть і умови угоди, обов'язки сторін щодо виконання умов домовленості і відповідальність сторін в разі порушення таких зобов'язань.

Визначення поняття договору та видів договорів здійснено у Цивільному кодексі України. Стаття 626 ЦКУ трактує поняття «договір» як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [112].

Види договорів, які є підставою для інформування відповідальних осіб щодо розрахунку з дебіторами та кредиторами, описано у Цивільному кодексі України.

Умовно такі договори можна поділити на три групи:

- для регулювання довгострокової дебіторської та кредиторської заборгованості – довгострокового вексельного забезпечення;
- для регулювання поточної дебіторської та кредиторської заборгованості – договір купівлі-продажу; договір поставки; договір міни; договір комісії;
- для регулювання права вимоги інкасації дебіторської заборгованості – договір доручення; договір факторингу; договір цесії.

Крім ЦКУ, питання договірних зобов'язань регламентує Господарський кодекс України, хоча тлумачення поняття господарського договору у цьому нормативно-правовому акті відсутнє. Відповідно до вимог ГКУ (статті 179) господарсько-договірні зобов'язання визначаються як «майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання на підставі господарських договорів» [17].

Договір вважається укладеним за умови його підписання учасниками угоди або, крім того, завірення його підписом нотаріуса. Юридичне засвідчення співпраці договірними засадами не оформлюється бухгалтерськими записами і не фігурує в облікових регістрах, але відноситься до етапу первинного обліку, оскільки договір «містить відомості про господарську операцію», а також

є «письмовим свідоцтвом, яке фіксує та підтверджує господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення» [80, с. 993-994].

Бухгалтерські записи формуються в момент переходу права власності на товари (роботи, послуги), підставами для здійснення яких є первинні документи. Визначення поняття «первинний документ» надається Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [32; 90].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» первинний документ – це документ, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення [32].

Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку первинні документи визначають як «письмові свідоцтва, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення» [90].

Первинні джерела інформаційного забезпечення обліку кредиторської та дебіторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства відображені у таблиці 2.2.

Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції або безпосередньо після її закінчення [90].

Рух первинних документів як складових системи інформаційного забезпечення бухгалтерського (фінансового) обліку дебіторської та кредиторської заборгованості необхідно регулювати шляхом створення графіка документообігу. Графік документообігу впроваджується в систему управління підприємством наказом керівника.

Оформлення графіка документообігу може бути як схематичним, так і у вигляді переліку робіт зі створення, перевірки й обробки документів із зазначенням відповідальних осіб, термінів виконання та взаємозв'язку з іншими виконавцями за центрами відповідальності.

Таблиця 2.2

Первинні документи з обліку кредиторської та дебіторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства

Кредиторська заборгованість	
<i>Розрахунки з вітчизняними постачальниками</i>	
Виникнення кредиторської заборгованості	Погашення кредиторської заборгованості
Накладна; рахунок; рахунок-фактура; товарно-транспортна накладна; акт виконаних робіт, наданих послуг	Платіжне доручення; платіжна вимога; платіжна вимога-доручення; акредитив; розрахунковий чек; банківська платіжна картка; видатковий касовий ордер
<i>Розрахунки з іноземними постачальниками</i>	
Виникнення кредиторської заборгованості	Погашення кредиторської заборгованості
Комерційні документи (рахунок-фактура, invoice) Транспортні накладні (CMR залізничні накладні, авіанакладні, коносамент, товарно-транспортні накладні) Платіжні документи на перерахування до митниці	Виписка банку
<i>Розрахунки за податками і платежами</i>	
Податкова накладна	Виписка банку
<i>Векселі видані</i>	
Простий вексель	Переказний вексель
– договори, додаткові угоди до них, що призводять до виникнення, зміни або припинення зобов'язань і/або вимог щодо векселів – акти приймання-передачі векселів, що засвідчують фізичне переміщення векселів та містять вказівку на підставу видачі векселя – довіреність на одержання цінностей – довіреність на підписання векселя – реєстр виданих векселів, видача яких призводить до виникнення, зміни і/або припинення прав та зобов'язань – акт пред'явлення векселя до платежу	– договір між векселедавцем і першим векселедержателем – договір між векселедавцем і платником – довіреність на одержання цінностей (виписана першим векселедержателем) – акт приймання-передачі векселів – довіреність на підписання векселя – акт пред'явлення векселя до платежу
Дебіторська заборгованість	
<i>Розрахунки за авансами виданими</i>	
Договір; виписка банку; платіжне доручення	
<i>Розрахунки за претензіями</i>	
Комерційні акти; претензії; претензійні листи; позовна заява; рішення арбітражних органів; письмова згода постачальників на задоволення претензій; виписки банків на суми, що надійшли в порядку задоволення претензій	

Джерело: сформовано автором на підставі [9; 20; 44; 48]

На підставі первинних документів працівниками бухгалтерії ПП «Батьківщина» здійснюються хронологічні та систематичні відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку.

Синтетичний облік розрахунків з постачальниками і підрядниками ведеться на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», характеристику якого представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Призначення та побудова рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» [47]

Побудова аналітичного обліку розрахунків з постачальниками має забезпечити можливість отримання необхідних даних по: акцептованих та інших розрахункових документах, термін оплати яких не настав; неоплачених в строк розрахункових документах постачальникам за невідфактурованими поставками; виданих векселях, термін оплати яких не настав; прострочених оплатою векселях; отриманих комерційних кредитах [9, с. 355].

Аналітичний облік ведеться окремо за кожним постачальником та підрядником в розрізі кожного документа (рахунку) на сплату [47].

На субрахунку 632 аналітичний облік ведеться в гривнях та в валюті,

обумовленій договором. Аналітичний облік розрахунків по імпорتنим операціях можна здійснювати в розрізі країн, а всередині їх – в розрізі постачальників, або номерів контрактів [47].

В будь-якому випадку повинен бути забезпечений чіткий контроль своєчасності розрахунків по кожній поставці товарів. Аналітичний облік ведеться за місцями зберігання і обліковими (товарними) партіями при визначенні ознак яких береться до уваги: характер товару, можливість зберігання партії в процесі перевезення, перевалки, зберігання вантажу.

У ряді випадків підприємства під поставку матеріальних цінностей або під виконання робіт (послуг), а також під час оплати продукції і робіт, прийнятих від замовників за частковою готовністю, можуть видавати аванси.

Аванс є грошовою сумою або іншою майновою цінністю, яка передається в рахунок виконання договірних зобов'язань. це повний або частковий платіж. Здійснюючи авансовий платіж, покупець фінансує продаж за деякий час до надходження товару.

Для обліку розрахунків за виданими авансами під поставку матеріальних цінностей (виконання робіт, надання послуг), а також з оплати продукції та робіт, прийнятих замовником за частковою готовністю, передбачено рахунок 371 «Розрахунки за авансами виданими» [86].

Авансові платежі постачальникам та іншим підприємствам здійснюють за допомогою платіжних доручень у яких міститься посилання на укладений договір. Підтвердженням проведених платежів є виписка банку.

Аналітичний облік розрахунків за авансами виданими ведеться щодо окремих одержувачів грошових коштів у вигляді авансових платежів (за кожним дебітором).

Для обліку заборгованості постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за отримані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи і по інших операціях на яку підприємством видані векселі передбачено рахунок 62 «Короткострокові векселі видані» [86].

Рахунок 62 «Короткострокові векселі видані» має такі субрахунки:

621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті»;

622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті» [86].

По кредиту рахунка 62 «Короткострокові векселі видані» відображається видача векселі в забезпечення поставок (робіт, послуг) постачальників та інших кредиторів та в забезпечення інших операцій, по дебету – погашення зобов'язаності за виданими векселями, її списання тощо [47].

Більшість суб'єктів господарювання в Україні, у т.ч. ПП «Батьківщина» є платниками податку на додану вартість. Нарахування цього податку проводиться при настанні однієї з таких подій: відвантаження продукції чи оплати за неї. Обидві ці події входять до переліку господарських операцій, пов'язаних із реалізацією. Тому нарахування ПДВ є невід'ємною господарською операцією при реалізації продукції.

Для узагальнення інформації про зобов'язання за податками Планом рахунків передбачено рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами» [86].

Рахунок 64 «Розрахунки за податками і платежами» має такі субрахунки:

– 641 «Розрахунки за податками»;

– 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»;

– 643 «Податкові зобов'язання»;

– 644 «Податковий кредит» [86].

Зокрема на субрахунку 641 «Розрахунки за податками» здійснюється облік податків, в т. ч. ПДВ, які нараховуються та сплачуються відповідно до чинного податкового законодавства [47].

Аналітичний облік розрахунків за податками ведеться за їх видами, тобто на кожен вид податків відкривається аналітичний рахунок, наприклад:

– 641/1 «Розрахунки за єдиним податком 4 групи»;

– 641/2 «Розрахунки за ПДВ» і т. д.

Це дає змогу стежити за правильністю та своєчасністю розрахунків з бюджетом.

По кредиту субрахунку 641 відображують нарахування податків та обов'язкових платежів, а по дебету – їх перерахування до бюджету [47].

Субрахунки 643 та 644 призначені для обліку податкового зобов'язання

та податкового кредиту відповідно. Податкове зобов'язання – це загальна сума податку, отримана (нарахована) платником податків у звітному (податковому) періоді. Податковий кредит – сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду [47].

При здійсненні господарських операцій між суб'єктами господарювання інколи можуть виникати різноманітні непорозуміння. Це трапляється тоді, коли одна зі сторін не дотримується умов укладених договорів. Це, як правило, змушує потерпілу сторону пред'явити претензію постачальнику.

На субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями» ведеться облік розрахунків за претензіями, які пред'явлені постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям, а також за пред'явленими їм та визнаними штрафами, пенею, неустойками [86].

Розглянемо порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з проведенням розрахунків між підприємствами (табл. 2.3) (додаток).

Згідно Методичних рекомендацій щодо застосування реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Міністерства аграрної політики України від 04.06.2009 р. № 390 для обліку розрахунків, відображених на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» призначений Журнал-ордер № 3 В с.-г. та Реєстр операцій за розрахунками з постачальниками (підрядниками) № 3.3 с.-г. Облік розрахунків в реєстрах журнально-ордерної форми здійснюють незалежно від величини суми рахунку-фактури і форми розрахунків [66].

При значній кількості розрахункових операцій дані попередньо накопичують в «Реєстрі операцій за розрахунками з постачальниками (підрядниками)» ф. № 3.3 с.-г., який відкривається на кожного постачальника або підрядника. Щомісяця обороти із реєстрів переносять у Журнал-ордер № 3 В с.-г. [66].

На рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» в Журналі-ордері № 3 Б с.-г. та відомості № 3.2 с.-г. ведеться облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, за претензіями та за іншими операціями [66].

Для обліку розрахунків за податками та платежами призначено окремий бланк Журналу-ордера № 3 Г с.-г. та відомість аналітичного обліку № 3.5 с.-г. «Відомість аналітичного обліку розрахунків з бюджетом» [66].

Для обліку векселів призначено окремий бланк Журналу-ордера № 3 Б с.-г. та відомість аналітичного обліку № 3.1 с.-г. «Відомість аналітичного обліку одержаних і виданих векселів» [66].

2.3. Методика обліку розрахунків, що виникають в процесі реалізації

Ринкова економіка ґрунтується на принципі зацікавленості всіх сторін господарського процесу в його результатах. Відповідно успіх у роботі підприємств залежить тільки від того, наскільки вони задовольняють потреби споживачів. Товари і послуги споживачам продаються за гроші або обмінюються на інші товари (бартер).

Продукція (товар) АПК на ринку є сировиною або кінцевим продуктом. Сировина використовується для подальшої переробки промисловими підприємствами, а кінцевий продукт – безпосередньо населенням або фірмами. Одна й та сама сільськогосподарська продукція для різних споживачів може бути як сировиною, так і кінцевим продуктом.

За купівельною спроможністю споживачі поділяються на потенційних і реальних. Потенційними є всі споживачі, зацікавлені у тому, щоб придбати ту чи іншу продукцію. Проте реальними споживачами є тільки ті, що спроможні заплатити за неї. У результаті маркетингових заходів (зниження цін, реклама, виробництво продукції з новими властивостями) або зміни зовнішніх чинників, які впливають на споживачів, потенційні покупці можуть стати реальними.

За винятком суперексклюзивних продуктів, жодна сільськогосподарська фірма не спроможна освоїти весь ринок – стати монополістом. Це можливо лише за умови жорсткого державного регулювання, але це не стосується ринкової економіки. На кожному етапі розвитку підприємства АПК завжди є коло споживачів, зацікавлених в купівлі продукції.

Сектор ринку – покупці продукції або послуг, що становлять доступний для фірми ринок. Фірма може повністю заповнювати своєю продукцією весь сектор, а може й конкурувати на ньому з іншими продавцями цієї самої продукції.

Ринкова інфраструктура АПК – це система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, які мають обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів виробництва продукції, для поліпшення її якості.

Ринкову інфраструктуру АПК можуть складати підприємства й організації, які виконують такі функції: торгівлі; транспортування; зберігання; комунікаційного зв'язку; стандартизації; сертифікації; цінового моніторингу; інформаційного забезпечення. Важливе значення для товаровиробників має не тільки сам факт виконання тієї чи іншої функції, а й те, ким вона виконується, які її вартість та якість, як ці послуги впливають на ціну кінцевого продукту.

Торговельна інфраструктура України: роздрібні й оптові продовольчі ринки; оптові й роздрібні фірми; біржові установи. З точки зору маркетингу ключову роль в інфраструктурі, що обслуговує підприємства АПК, відіграють торговельні підприємства, які дають змогу реалізувати вироблену продукцію.

Торгують на роздрібних ринках, як правило, самі виробники продукції або їх торговельні філіали, чи тісно пов'язані з виробниками дрібні торговці. Торговці можуть працювати і з оптовими фірмами, перепродуючи їх товари населенню зі своєю націнкою. Ціна, за яку реалізується сільськогосподарська продукція на ринку, є значно вищою за ціну виробника. Реалізовувати продукцію на роздрібних ринках вигідно фірмам, які мають невеликі обсяги виробництва. Працюючи без посередників, вони одержують за товар повну ціну. При цьому фірма несе мінімальні витрати на маркетингові заходи (витрати за торговельне місце і плата за контроль якості продукції санітарній службі ринку).

Із збільшенням обсягів виробництва підприємству стає вже не вигідно реалізовувати продукцію в роздріб. Кількість споживачів збільшується. І якщо підприємство намагатиметься самотійно охопити всіх споживачів роздрібною реалізацією, це призведе до надто великих витрат. Тому великі підприємства починають збувати вироблені товари оптом.

Оптово-продовольчий ринок – це підприємство, яке створює необхідні умови для укладання торговельних угод з продажу й купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Оптово-продовольчий ринок створюється для прискорення і здешевлення просування товару від товаровиробника до кінцевого споживача без зайвих посередників у торговельному ланцюжку, забезпечуючи однаковий доступ всіх на ринок товаровиробників і споживачів. За асортиментом продукції, яка реалізується, оптово-продовольчі ринки можуть бути універсальними і спеціалізованими. Підприємства цього типу організуються на продовольчих базах, холодильних господарствах, заготівельних і переробних підприємствах споживспілки та інших господарствах заготівельно-переробної інфраструктури.

Агропромислові підприємства можуть також укласти прями контракти з торговельними підприємствами – магазинами чи мережами магазинів, великими торговельними центрами – супер- і гіпермаркетами. Якщо магазини, як правило, беруть на реалізацію дрібнооптові партії товару, то торговельні центри закупають продукцію на умовах оптового ринку.

Великі підприємства АПК можуть створювати власні фірмові магазини. У такому магазині продається переважно продукція певної фірми та її партнерів. Проте, як показав досвід, фірмові магазини можуть ефективно функціонувати лише тоді, коли мають стабільні поставки товару і досить широкий асортимент.

Останнім часом в Україні з'явилося досить багато нових форм торговельної діяльності, які полегшують агропромисловим підприємствам збут виробленої продукції. Це дає змогу не втрачати значну частину прибутку, який одержують як різницю між відпускною ціною фірми і ціною на ринку. До таких форм торговельної діяльності належать: товарні біржі та їхні брокерські контори; аукціони; агроторговельні доми. В умовах поступового розвитку ринкових відносин в Україні ці структури відіграватимуть все більшу роль у регулюванні збуту продукції АПК.

Якщо продаж здійснюється через біржі, обов'язковою умовою є наявність попередньо укладеного контракту. Товарні біржі укладають біржові контракти

(угоди) безпосередньо з виробниками сільськогосподарської продукції на її подальшу реалізацію за певними умовами. У контракті обов'язково мають бути враховані умови доставки та реалізації, ціна угоди, порядок оплати та умови розрахунків. Важливою умовою є врахування в договорі гарантій його виконання. Біржові контракти різняться за видами (спотові, форвардні, ф'ючерсні, опціони).

Зазначені контракти після укладання реєструються на біржі. Документальне оформлення операцій збутової діяльності здійснюється на підставі товарно-транспортних накладних та податкових накладних. Виручка від реалізації зараховується на рахунок продавця на підставі стандартизованих форм первинних банківських документів.

Підприємства можуть продавати свою продукцію самостійно: на ринку, працівникам та населенню, через власні торгові точки (стаціонарні та виїзні). Збут продукції через власну торгову мережу може здійснюватися за готівку і безготівковими розрахунками після попереднього визначення ціни продажу по кожному виду товарної продукції і за кожним каналом реалізації. Документальне оформлення такого продажу проводиться на основі накладних внутрішньогосподарського призначення, з подальшим складанням звіту про продаж сільськогосподарської продукції (ф. 125). Належно оформлений звіт одночасно є підставою для визнання доходу та його подальшого відображення в обліку і звітності та для списання реалізованої продукції з підзвіту продавця. Процес збуту може здійснюватися шляхом видачі продукції в рахунок оплати праці працівникам підприємства. Її оформляють відомостями на видачу натуральної оплати.

Дебіторська заборгованість, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) складається з таких видів:

- розрахунки з вітчизняними покупцями (субрахунок 361);
- розрахунки з іноземними покупцями (субрахунок 362);
- розрахунки з учасниками ПФГ (субрахунок 363);
- розрахунки за гарантійним забезпеченням (субрахунок 364);
- розрахунки за податками і платежами (рахунок 64);

- короткострокові векселі одержані (рахунок 34);
- резерв сумнівних боргів (субрахунок 38).

Кредиторська заборгованість, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) складається з таких видів:

- розрахунки за авансами одержаними (субрахунок 681).

Первинні джерела інформаційного забезпечення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі реалізації відображені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Первинні документи з обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі реалізації

Дебіторська заборгованість	
<i>Розрахунки з вітчизняними покупцями</i>	
Виникнення дебіторської заборгованості	Погашення дебіторської заборгованості
Товарно-транспортні накладні спеціалізованих форм; реєстр товарно-транспортних накладних; приймальна квитанція; атестат на насіння; свідоцтво на насіння; сортове посвідчення; акт виконаних робіт, наданих послуг; рахунок-фактура; накладна внутрігосподарського призначення	Виписка банку з доданим до неї платіжним дорученням; прибутковий касовий ордер
<i>Розрахунки з іноземними покупцями</i>	
Виникнення дебіторської заборгованості	Погашення дебіторської заборгованості
Комерційні документи (рахунки фактури, інвойс); транспортні накладні (СМК – залізнична накладна, авіанакладна, коносамент, товаротransпортна накладна, пакувальні листи); платіжні документи на перерахування сум митних установ; розрахунки бухгалтерії про наявність курсових різниць	Виписки банку; платіжні доручення; заява па акредитив; інкасо
<i>Резерв сумнівних боргів</i>	
Акт інвентаризації дебіторської заборгованості; договір на постачання продукції (товарів), виконання робіт, надання послуг; документи, які підтверджують виконання укладеного договору (акт приймання-передачі тощо); рішення суду про відмову в позові до підприємства-дебітора про стягнення заборгованості; виписка з Державного реєстру юридичних осіб про ліквідацію підприємства-дебітора; довідка органів Міністерства внутрішніх справ про неможливість розшуку підприємства-дебітора.	
<i>Розрахунки за податками і платежами</i>	
Податкова накладна; виписка банку з доданим до неї платіжним дорученням	
<i>Векселі одержані</i>	

Простий вексель	Переказний вексель
<ul style="list-style-type: none"> – договори, додаткові угоди до них, що призводять до виникнення, зміни або припинення зобов'язань і/або вимог щодо векселів – акти приймання-передачі векселів, що засвідчують фізичне переміщення векселів та містять вказівку на підставу видачі векселя – довіреність на одержання цінностей – довіреність на підписання векселя – реєстр виданих векселів, видача яких призводить до виникнення, зміни і/або припинення прав та зобов'язань – акт пред'явлення векселя до платежу 	<ul style="list-style-type: none"> – договір між векселедавцем і першим векселедержателем – договір між векселедавцем і платником – довіреність на одержання цінностей (випи-сана першим векселедержателем) – акт приймання-передачі векселів – довіреність на підписання векселя – акт пред'явлення векселя до платежу
Кредиторська заборгованість	
<i>Розрахунки за авансами одержаними</i>	
Договір; виписка банку; платіжне доручення	

Джерело: сформовано автором на підставі [9; 80; 102; 114]

Належним чином оформлені документи є підставою для виконання покупцями (замовниками) зобов'язань із проведення розрахунків.

Для обліку товарної дебіторської заборгованості використовується рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», характеристику якого представлено на рис. 2.2.

Побудова аналітичного обліку повинна забезпечити отримання даних про заборгованість, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованість не сплачену в строк [47].

Аналітичний облік розрахунків з покупцями і замовниками ведеться за кожним покупцем та замовником, за кожним пред'явленим до сплати рахунком. На субрахунок 362 «Розрахунки з іноземними покупцями», крім того, аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором [47].

Спосіб попередньої оплати підкреслює аномальність економічних відносин, що існують у вітчизняній економіці, не дає можливості на ділі оптимізувати економічні інтереси суб'єктів системи безготівкових розрахунків. Порядок попередньої оплати товарно-матеріальних цінностей та послуг застосовується як санкція відносно неплатоспроможних покупців (несправних платників). Нормативними актами (чи договором) передбачаються максимальні терміни від дня отримання оплати (як правило, не пізніше 3-х робочих днів). Коли прода-

вещь (виробник) повинен відвантажити (вивезти, надати) оплачені товари і послуги покупцеві (замовнику).

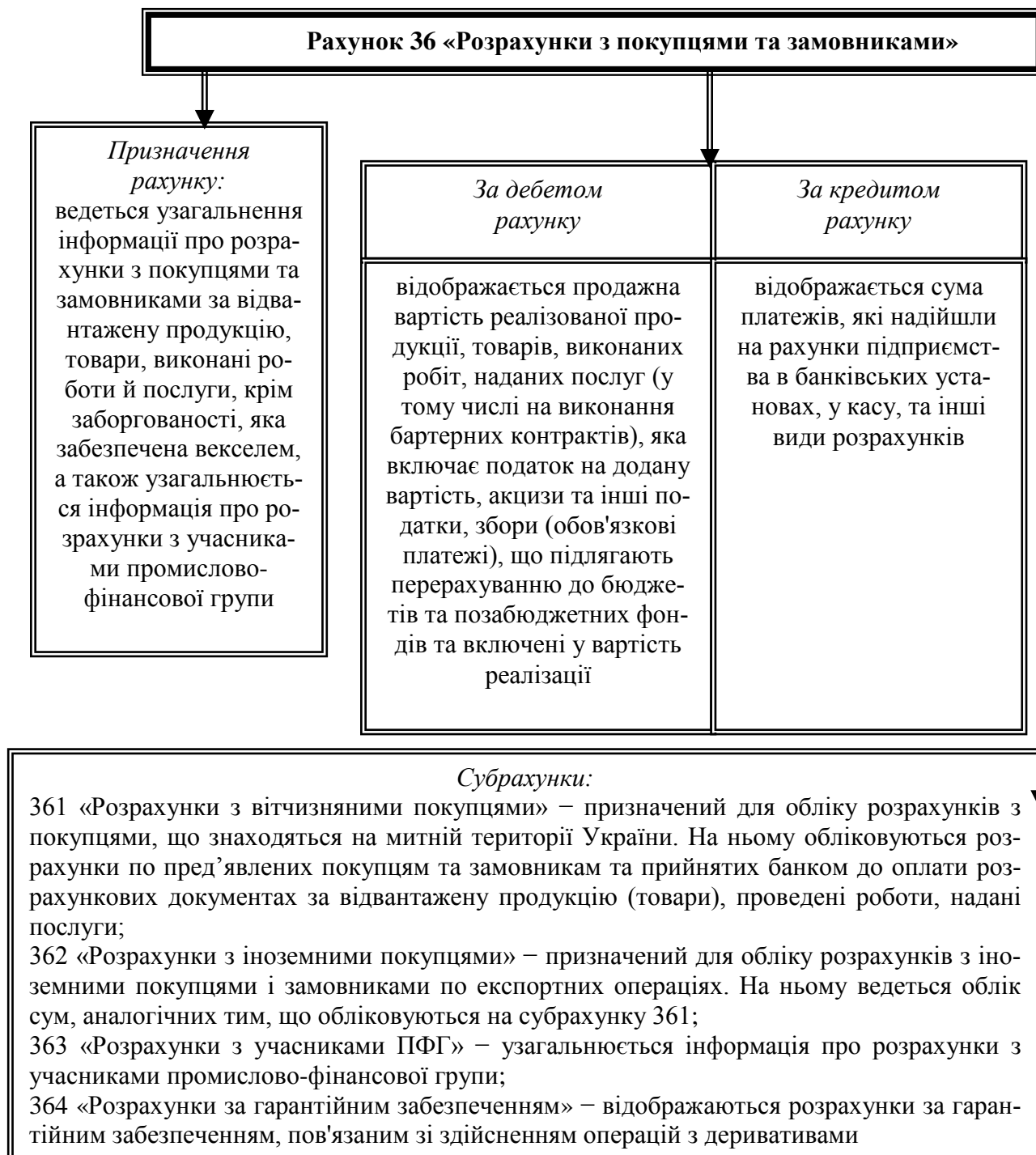

Рис. 2.2. Призначення та побудова рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» [47]

Використання способу платежу на основі попередньої оплати – це наслідок дисбалансу між товарними і грошовими потоками, монополізму постача-

льників, нестачі обігових коштів на багатьох підприємствах, зниження платоспроможності.

У цих умовах попередня оплата розрахункових документів певним чином дає змогу підтримувати господарський оборот в належному стані. Відзначимо, що в кожній плановій економіці попередня оплата товарно-матеріальних цінностей та послуг заперечувалась; за її проведення до порушників застосовувались досить жорсткі санкції.

За своїм економічним змістом попередня оплата є своєрідною формою примусового безплатного кредиту, який одержує постачальник.

Субрахунок 681 «Розрахунки за авансами одержаними» призначений для обліку одержаних авансів для поставки матеріальних цінностей або для виконання робіт, надання послуг [47].

На рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані» ведеться облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантаженою продукцією (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями [47].

Оперативний контроль за платежами за одержаними векселями ведеться за допомогою картотеки, упорядкованої за строками погашення заборгованості.

Одержані векселі зберігаються підприємством самостійно або передаються на зберігання банку. Векселі, що перебувають на підприємстві, зберігаються в його касі нарівні з готівкою. На всі векселі, що зберігаються на підприємстві, складаються описи, де вказуються назва платника, сума і строк погашення заборгованості за векселем. При погашенні заборгованості, забезпеченої векселями, в опису роблять відповідну помітку і зазначають дату виписки банку або іншого належного документа.

Більшість суб'єктів господарювання в Україні є платниками податку на додану вартість. Нарахування цього податку проводиться при настанні однієї з таких подій: відвантаження продукції чи оплати за неї. Обидві ці події входять до переліку господарських операцій, пов'язаних із реалізацією. Тому нарахування ПДВ є невід'ємною господарською операцією при реалізації продукції.

Будь-яка дебіторська заборгованість передбачає отримання грошових коштів або товарів (у випадку бартерної угоди), тому вона визнається активом. Але у випадку, якщо підприємство має достатні підстави припускати, що така заборгованість не буде погашена (наприклад, боржника оголошено банкрутом), така заборгованість повинна бути віднесена на витрати, оскільки вона не може бути визнана активом і відображена в балансі, так як підприємство не отримає в майбутньому економічної вигоди.

Поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю. З метою оцінки можливих витрат внаслідок безнадійної заборгованості відповідно до принципу обачності, який означає, що активи й доходи не повинні бути завищені, а зобов'язання і витрати - занижені, П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачає нарахування у кінці звітної періоду резерву сумнівних боргів [95].

Резерв сумнівних боргів – це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума не може бути стягнута з дебіторів. Таким чином, в умовах ризику неплатоспроможності покупців, підприємство попереджає виникнення втрат від сумнівної дебіторської заборгованості.

Не менш важливим принципом є принцип нарахування та відповідності доходів і витрат. Витрати, пов'язані зі списанням безнадійної дебіторської заборгованості, виникають у процесі реалізації і повинні відповідати періоду, коли продукція, товари, роботи, послуги продаються. Дебіторська заборгованість може стати безнадійною через тривалий час після продажу, тому збитки від анулювання сумнівного боргу слід оцінювати в поточному періоді та включати до складу витрат цього звітної періоду.

Резерв сумнівних боргів нараховується тільки для сумнівної дебіторської заборгованості.

Для визначення величини резерву згідно з п. 8 П(С)БО 10 передбачено

використовувати наступні методи: виходячи із платоспроможності окремих дебіторів, питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати та на основі класифікації дебіторської заборгованості [95].

Виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, величина резерву сумнівних боргів визначається окремо за кожним сумнівним боргом залежно від фінансового стану (платоспроможності) боржника та оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково. Це метод умовного визначення резерву сумнівних боргів, оскільки платоспроможність будь-якого дебітора можна визначити лише наближено. Він прийнятний, якщо у підприємства незначна кількість постійних покупців (замовників), про платоспроможність яких воно має достовірну інформацію.

За методом питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати сума резерву визначається як добуток чистого доходу звітного періоду ($ЧД_{зв}$) на коефіцієнт сумнівності (K_c), який визначається за наступною формулою:

$$K_c = \sum B_{зн} : \sum ЧД_{п}, \text{ де}$$

$B_{зн}$ – сума дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи послуги), яка визнана безнадійною; $ЧД_{п}$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати попереднього періоду.

Характерною особливістю розглянутого методу є те, що він ґрунтується на оборотному, а не на сальдовому принципі. Тобто під час розрахунку суми резерву, яку потрібно нарахувати за звітний період, початкове сальдо на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» не впливає на розмір нарахувань, тоді як при визначенні резерву, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, резерв на кінець звітного періоду донараховується із врахуванням вхідного сальдо рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів».

На основі класифікації дебіторської заборгованості розрахунок резерву здійснюється на підставі класифікації поточної дебіторської заборгованості за термінами її несплати й аналізу фактичного непогашення за попередні звітні

періоди. На основі такого аналізу до кожної групи дебіторської заборгованості застосовується певний відсоток сумнівних боргів, який базується на досвіді минулих періодів. Коефіцієнт сумнівності (K_c) відповідної групи дебіторської заборгованості визначається залежно від того, як обрано період спостереження. Якщо спостереження проводиться в межах року за місяцями, коефіцієнт сумнівності визначається за наступною формулою:

$$K_c = (\sum B_{zn} : D_{zn}) : i, \text{ де}$$

B_{zn} – фактично списана безнадійна заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) відповідної групи за n -ний місяць обраного для спостереження періоду; D_{zn} – дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи на кінець n -ного місяць обраного для спостереження періоду; i – кількість місяців в обраному для спостереження періоді.

Якщо аналізується інформація за попередні роки, то K_c обчислюється наступним чином: $K_c = (\sum B_{zn} : D_{zn})$, де

B_{zn} – безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи в складі дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) цієї групи на дату балансу в обраного для спостереження періоду; D_{zn} – дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи на дату балансу в обраного для спостереження періоду.

Величина резерву сумнівних боргів на кінець звітної періоду визначається сумою резервів за кожною групою дебіторської заборгованості:

$$P = \sum D_{zn} \times K_c$$

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

Облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої існує ризик неповернення, ведеться на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів». Даний рахунок є контрактивним, балансовим, регулюючим і застосовується для уточнення оцінки поточної дебіторської заборгованості [86].

За кредитом рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» у кореспонденції з рахунками обліку витрат відображається створення резерву сумнівних боргів,

за дебетом у кореспонденції з рахунками обліку дебіторської заборгованості списання сумнівної заборгованості, та в кореспонденції з рахунками обліку доходів – зменшення нарахованого резерву. Рахунок не закривається в кінці звітнього періоду, його сальдо є сумою потенційної безнадійної дебіторської заборгованості [86].

Аналітичний облік за рахунком 38 «Резерв сумнівних боргів» ведеться в розрізі боржників або за строками непогашення дебіторської заборгованості залежно від того, за яким методом здійснюється нарахування резерву сумнівних боргів. На підприємстві на кожного дебітора відкривають картку довільної форми, в якій зазначається найменування покупця (замовника), зміст операції (відвантаження продукції, надання послуг), дата оплати за договором, дата фактичної оплати, сума створеного резерву сумнівних боргів [86].

Сума резерву в момент його створення є іншими операційними витратами підприємства і, відповідно, впливає на фінансові результати в бухгалтерському обліку.

Якщо на кінець звітнього періоду термін позовної давності за сумнівним боргом не закінчився, він не був погашений і за даним боргом був сформований резерв, підприємство має право не списувати цей резерв і в наступному звітньому періоді до моменту закінчення терміну позовної давності або його погашення. Дебіторська заборгованість, за якою термін позовної давності минув, інші борги, які не можуть бути стягнені, списуються за кожним зобов'язанням на підставі даних проведеної інвентаризації, письмового обґрунтування і наказу (розпорядження) керівника підприємства за рахунок резерву сумнівних боргів, якщо такий створювався на підприємстві.

Якщо списана сума безнадійної заборгованості більша за сальдо резерву, різниця між загальною і списаною сумою безнадійної заборгованості списується за дебетом рахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» і за кредитом рахунків 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами» – на решту суми безнадійної заборгованості [86].

Розглянемо порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з проведенням розрахунків між підприємствами (табл. 2.5) (додаток).

Впорядкування облікової інформації щодо розрахунків з дебіторами, відображеної у первинних документах, здійснюється в облікових регістрах.

Згідно Методичних рекомендацій № 390 для обліку формування доходів і результатів діяльності використовують Журнал-ордер № 6 с.-г., де відображають операції за рахунками: 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід», 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи», 74 «Інші доходи», 79 «Фінансові результати». Записи в Журнал-ордер № 6 с.-г. з кредиту рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» здійснюють на підставі Відомості № 6.6 с.-г. аналітичного обліку по рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками». У Відомості № 6.6 с.-г. наводиться перелік всіх покупців і замовників за звітний період або заборгованість за попередні періоди. За кожним з них показуються залишки на початок і кінець місяця і обороти за дебетом і кредитом за звітний період. Заповнюється відомість на підставі реєстрів № 6.1 с.-г., № 6.2 с.-г., первинних документів та аркушів-розшифровок [66].

Для обліку розрахунків, відображених на рахунку 62 «Короткострокові векселі одержані» призначений Журнал-ордер № 3 Б с.-г. [66].

Інформація, відображена в облікових регістрах та Головній книзі в кінці звітнього періоду узагальнюючим підсумком переноситься до форм річної фінансової звітності.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Загальні вимоги до фінансової звітності викладено у ст. 11-14 ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий

стан, результати діяльності, рух грошових коштів та зміни у власному капіталі підприємства, яка необхідна для прийняття управлінських рішень [32; 76].

До складу фінансової звітності підприємств (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) включаються такі звіти:

- Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф. № 1);
- Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф. № 2);
- Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3);
- Звіт про власний капітал (ф. № 4);
- Примітки до фінансової звітності (ф. № 5) [76].

Основна узагальнена інформація про дебіторську заборгованість за товарними операціями підприємства наведена у Балансі (Звіті про фінансовий стан) та Примітках до фінансової звітності.

Нарахування резерву сумнівних боргів відображається в складі статті «Інші операційні витрати» форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» у рядку 2180.

У Примітках до фінансової звітності згідно П(С)БО 10 наводиться така інформація:

- перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;
- перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості;
- склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення величини резерв сумнівних боргів;
- сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі класифікації заборгованості за строками непогашення;
- залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання в звітному періоді [93].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

3.1. Напрями удосконалення облікового забезпечення розрахунків з підприємницької діяльності

Стан розрахунків з дебіторами і кредиторами на вітчизняних підприємствах є напруженим, що виявляється у значних сумах заборгованості та тривалих термінах її погашення. Безперечно, повністю ліквідувати (погасити) заборгованість підприємства практично неможливо і недоцільно, оскільки вона як об'єктивне явище в економіці, є невід'ємним наслідком (а за певних обставин, наприклад, умов договору, – передумовою) фінансово-господарських відносин з контрагентами. Навіть більше, заборгованість може бути перетворена у фінансовий актив і таким чином сама стати предметом фінансово-господарських відносин. Враховуючи зазначені аргументи, заборгованість неодмінно повинна бути об'єктом обліку та управління для усунення її негативного впливу на фінансово-майновий стан (тимчасове вилучення обігового капіталу, погіршення фінансової дисципліни, ліквідності та платоспроможності), що особливо відчутно в умовах стагнації економіки й обмеженості та високої вартості фінансових ресурсів. Сьогодні дебіторська заборгованість залишається найвужчим місцем у фінансовій діяльності багатьох підприємств. Відповідно, правильно організований облік заборгованості підприємства сприятиме недопущенню прострочення термінів платежу і доведення заборгованості до стану безнадійної та позитивно вплине на фінансовий стан підприємства [114, с. 259-560].

Основними проблемами організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності (заборгованості) є:

- проблема класифікації заборгованості;
- проблема визнання та оцінки дебіторської заборгованості;
- проблема співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості;

- проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування);
- проблема, пов'язана зі створенням резерву сумнівних боргів;
- проблема, пов'язана зі створенням ефективної системи організації документообігу розрахунків з підприємницької діяльності, їх синтетичного та аналітичного обліку;
- проблема, пов'язана із відображенням у звітності розрахунків з підприємницької діяльності;
- проблема, пов'язана з впровадженням сучасних інформаційних систем в практику організації обліку(у т.ч. обліку розрахунків з підприємницької діяльності) на підприємстві тощо.

Підприємство у системі економічних відносин одночасно є як покупцем (дебітором), так і продавцем (кредитором). У зв'язку із тим, що дебіторська та кредиторська заборгованості неоднорідні за своїм складом, значна науковців вважає, що від правильної класифікації залежить не тільки порядок обліку таких заборгованостей, але й ефективність управління.

Дослідивши праці О.Б. Чорненької [114], І.І. Бродської [6], О.В. Пустьяк [100], І.О. Власової [12], Р.П. Гончарук [16], О.Б. Волович[14] та ін., у яких вони висвітлювали питання щодо теоретичних аспектів класифікації заборгованості (розрахунків), можна стверджувати, що на сьогодні відсутні єдині систематизовані ознаки класифікації заборгованості підприємства, яка виникає між діловими партнерами під час реалізації розрахункових відносин.

Пропонуємо з метою забезпечення дієвого механізму регулювання розрахунків підприємства (фірми) з контрагентами цю заборгованість визначити за такими класифікаційними ознаками (табл. 3.1).

Запропонована класифікація розкриває природу різних видів дебіторської та кредиторської заборгованостей, відповідає структурі бухгалтерського балансу і дає змогу якісно та вчасно сформувати інформаційне забезпечення для ухвалення рішень у процесі управління заборгованістю і підприємством.

Доцільно було б здійснювати визнання та оцінку дебіторської заборгованості за допомогою міжнародних стандартів.

Таблиця 3.1

Класифікація заборгованості підприємства

Класифікаційна ознака	Види
Залежно від учасників розрахункових відносин	– дебіторська; – кредиторська
За терміном погашення	– довгострокова; – короткострокова (поточна); – поточна частина довгострокової заборгованості
За національною ознакою	– заборгованість вітчизняних дебіторів та кредиторів; – заборгованість іноземних дебіторів та кредиторів
За ймовірністю погашення	– нормальна; – сумнівна; – безнадійна.
За строками платежу	– заборгованість, термін сплати якої не настав; – прострочена заборгованість; – відстрочена заборгованість
За забезпеченістю	– забезпечена (договір страхування, застава, гарантія, вексель); – незабезпечена

Джерело: сформовано автором на підставі [6; 14; 16; 100; 114].

Облік дебіторської заборгованості в Україні чітко регулюється П(С)БО. У МСБО зазначені лише загальні правила класифікації, оцінки та визнання дебіторської заборгованості, проте не відображена конкретизація цих аспектів.

Визнання дебіторської заборгованості:

– згідно П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, т варів, робіт і послуг [93];

– згідно МСФЗ 39 підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності [70].

Оцінка дебіторської заборгованості:

– при зарахуванні на баланс дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – за чис-

тою реалізаційною вартістю. Чиста реалізаційна вартість – це первісна вартість заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів (П(С)БО 10) [93];

– під час первісного визнання фінансового активу слід оцінювати їх за собівартістю, яка є справедливою вартістю компенсації, наданої або отриманої за них. Після первісного визнання дебіторську заборгованість визнають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка. Амортизована собівартість фінансового активу – це сума, за якою фінансовий актив оцінювали при первісному визнанні за вирахуванням будь-якого часткового списання (прямо або із застосуванням рахунку резервів) на зменшення корисності (МСФЗ 39) [70].

Таким чином, оцінка поточної дебіторської заборгованості у вітчизняній практиці здійснюється на дату виникнення та на дату складання балансу за первісною вартістю або чистою вартістю реалізації відповідно. У зарубіжних країнах оцінка проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу за сумою виставленого рахунку, з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) та за сумою, скоригованою на знижку відповідно [45, с. 259].

Що стосується наступної проблеми, то І.І. Бродська наголошує на тому, що необхідно своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування. За таких обставин з'являються фінансові утруднення через нестачу фінансових ресурсів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати, зростає ризик непогашення боргів і зменшення прибутку. Тому у даній ситуації слід здійснювати такі заходи:

- визначати ступінь ризику несплати рахунків покупцями;
- збільшувати коло покупців з метою мінімізації втрат від несплати одним або декількома покупцями;
- вести оперативний контроль за надходженням готівки;
- своєчасно визначати сумнівну заборгованість;

- вчасно надавати платіжні документи;
- вести політику стягнення боргів по заборгованості. Політика стягнення може включати такі процедури, як: відправку листів, телефонні дзвінки, відвідування боржника представником підприємства і заходи юридичного характеру. Тобто, є шанси, що всі ці заходи дадуть можливість звести до мінімуму обсяги сумнівної заборгованості та уникнути її перетворення на безнадійну;
- припиняти дію договорів з покупцями, що порушують платіжну дисципліну [6, с. 78-79].

Оплата дебіторської заборгованості являє собою форму реструктуризації активів, яка полягає в переведенні дебіторської заборгованості у ліквідні форми активів. Основними видами оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) є облік векселів, факторинг та форфейтинг. Але такі форми оплати дебіторської заборгованості, як форфейтинг і факторинг не набули поширення під час здійснення господарської діяльності підприємств (фірм) в Україні, тоді як застосування таких форм розрахунків призшило б перетворення в грошові активи дебіторської заборгованості.

Існує також проблема, пов'язана зі створенням резерву сумнівних боргів.

Більшість підприємств, у т.ч. і ПП «Батьківщина» взагалі не створюють резерв сумнівних боргів. Що ж стосується його розрахунку, то в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або із використанням коефіцієнта сумнівності. В міжнародній практиці, крім того – ще й у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на кілька груп. На сучасному етапі глобалізації з метою гармонізації обліку актуальним є приведення цих протиріч у відповідність.

Як ми зазначали у п. 2.2, складовими бухгалтерського обліку у т. ч. розрахунків з підприємницької діяльності є первинний, поточний та узагальнюючий облік.

Першим етапом є первинний облік. Зміст його становлять первинне спостереження і сприйняття господарського факту (явища або процесу), вимірювання у натуральному та вартісному вираженні, фіксування у носіях облікової інформації – документах.

З огляду на велику кількість та різноманітність документів їх необхідно систематизувати. Сприйняття, вимірювання та фіксування господарських фактів розрахунків з контрагентами здійснюється виконавцями у різні періоди. Тому, організовуючи первинний облік, необхідно заздалегідь визначити рух первинних документів, формуючи графік документообігу. Саме на первинній стадії обробки інформації відбувається її «сортування» та ідентифікація для подальшого руху.

Первинні документи є основним доказовим джерелом настання певної події – виникнення або погашення заборгованості. Їх неналежне або несвоєчасне оформлення унеможлиблює відображення інформації в обліку. При цьому, договори та контракти заключені для формалізації намірів про співпрацю, будучи юридичною основою виникнення зобов'язань досить часто порушуються і не дозволяють застосувати передбачені санкції за порушення умов договору, оскільки первинний документ не оформлений, а отже, подія не завершена. Досить часто прикладом таких порушень є не підписання замовником Акту виконаних робіт, а поясненням можуть бути різні варіанти, найчастіше – неможливо зібрати комісію для прийняття робіт у зв'язку з відрядженням членів комісії, їх хворобою тощо. Це, відповідно, тягне за собою необґрунтоване прострочення заборгованості [44, с. 67-68].

Що стосується другого етапу облікового процесу, яким є поточний облік розрахунків з підприємницької діяльності (процес реєстрації даних первинного обліку в системі рахунків – в облікових реєстрах), то хотілось би зазначити наступне.

Облік розрахунків з постачальниками бухгалтерія підприємства веде на пасивному синтетичному рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками». Однак, як свідчить практика, рахунок 63 не дозволяє отримувати оперативну інформацію для управління фінансово-розрахунковими операціями, оскільки не показує заборгованості за кожним договором, не характеризує поточну заборгованість, термін сплати якої ще не настав, а яка вже – прострочена.

Г.В. Власюк для полегшення ведення бухгалтерського обліку кредиторської заборгованості за конкретними договорами пропонує ввести у План рахунків додатковий позабалансовий рахунок 10 «Кредиторська заборгованість» з відповідними до нього субрахунками:

– 101 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, термін сплати якої ще не настав з вітчизняними постачальниками»; – 102 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, термін сплати якої ще не настав з іноземними постачальниками»; – 103 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, прострочена з вітчизняними постачальниками»; – 104 «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, прострочена з іноземними постачальниками» [12, с. 41].

Ми у свою чергу підтримуємо думку Я.М. Демченко та В.М. Прохорової, які зазначають, що такий поділ дійсно доцільно робити, але краще на субрахунках другого порядку до рахунка 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Запропоновані аналітичні рахунки до рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками»

Синтетичні рахунки (рахунки першого порядку)	Субрахунки (рахунки другого порядку)	Аналітичні рахунки (рахунки третього порядку)
63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	631.1 «Заборгованість перед вітчизняними постачальниками, термін сплати якої ще не настав»
		631.2 «Відстрочена заборгованість перед вітчизняними постачальниками»
		631.3 «Прострочена заборгованість перед вітчизняними постачальниками»
	632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	632.1 «Заборгованість перед іноземними постачальниками, термін сплати якої ще не настав»
		632.2 «Відстрочена заборгованість перед іноземними постачальниками»
		632.3 «Прострочена заборгованість перед іноземними постачальниками»

Застосування в обліку цих рахунків сприятиме контролю за кредиторською заборгованістю, термінами її сплати, що дасть змогу більш правильно планувати розрахунки з постачальниками та підрядниками. Щодо заборгованості за надані послуги, то її доцільно акумулювати на субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами».

Також для підвищеного контролю та правильного управління зобов'язаннями підприємства запропоновано скласти аналітичну таблицю кредиторської заборгованості перед постачальниками та підрядниками, основою якої повинні бути терміни і виконання умов погашення (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Аналітична таблиця контролю та управління кредиторською заборгованістю перед постачальниками та підрядниками

№ з/п	Постачальник	Кредиторська заборгованість перед постачальниками та підрядниками										
		Всього	у т. ч. за термінами погашення, грн.			з неї прострочена						
			до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	від 6 до 12 місяців	термін прострочення			сума, грн.	причини виникнення	вжиті заходи	
			до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	Більше 6 місяців							
1												
::												

Обґрунтовано також використання з метою контролю за кредиторською заборгованістю і аналітичної таблиці, яку запропонував Г.В. Власюк (табл. 3.4) [12, с. 42].

Таблиця 3.4

Інформація щодо кредиторської заборгованості підприємства

№ з/п	Постачальник	Дата погашення заборгованості		Відхилення, +, – (гр.4 – гр. 3)
		за графіком (договором)	фактично	
1				
...				
Всього				

Так як, дана таблиця містить інформацію щодо заборгованості кожного постачальника за договорами, термінами погашення заборгованості як за гра-

фіком, так і фактично, то виникає можливість визначення за кожною операцією, яка здійснена з постачальниками та підрядниками, дотримання встановлених в договорах термінів постачання ТМЦ (виконання робіт) та своєчасність розрахунків із ними.

З метою вдосконалення розрахунків з постачальниками Є.В. Калюга, І.М. Ревизюк пропонують ввести документ під назвою «Реєстр документів до сплати» (табл. 3.5) [101, с. 188].

Таблиця 3.5

Реєстр документів до сплати

№ з/п	Постачальник	Номер рахунку до сплати, дата	Термін оплати, дні	Сума оплати з ПДВ, грн.	Сальдо за рахунком на кінець дня	Сальдо за Рахунком накопичувально за місяць	Дата оплати
	Назва ТМЦ	Сума рахунку з ПДВ, грн.					
1							
...							
Всього							

З цією пропозицією погоджуємося і ми, оскільки наведений вище документ буде сприяти зростанню ефективності облікової роботи. Він показує реєстр рахунків за кожним постачальником та підрядником, містить інформацію про те, за що платить підприємство (фірма), якими повинні бути строки оплати. Головною перевагою цього документа є те, що у ньому наводяться залишки за кожним рахунком на кінець дня, а також присутня накопичувальна інформація на кінець місяця. Зазначений документ дозволить контролювати кредиторську заборгованість за конкретним рахунком від постачальника і підрядника.

Ми також пропонуємо внести корективи фінансової звітності, а саме до Балансу (Звіту про фінансовий стан) щодо відображення кредиторської заборгованості перед постачальниками і підрядниками до: під рядком 1615 «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» додати рядок 1616 з назвою «у тому числі прострочена кредиторська заборгованість за товари, ро-

боти, послуги». Це сприятиме посиленню інформативності звітності суб'єкта господарювання, що допоможе постачальникам краще розуміти якість майбутніх економічних відносин з даним підприємством.

Відображення дебіторської заборгованості у звітності:

- за чистою реалізаційною вартістю (НП(С)БО 1, 10) [76; 93];
- міжнародні стандарти прямо не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі за винятком резерву сумнівної заборгованості.

Але, для визначення величини дебіторської заборгованості, яка відображається в балансі, необхідно: протестувати дебіторську заборгованість на предмет знецінення, тобто списати однозначно безнадійну заборгованість; для дебіторської заборгованості, яка залишилася, нараховується резерв сумнівної заборгованості, який відображає можливу ймовірність несплати рахунків, і вираховується даний резерв із величини дебіторської заборгованості (МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСФЗ 1 «Подання фінансової звітності») [70].

Крім вимог, зазначених у МСФЗ, компанія надає будь-яку додаткову інформацію, необхідну користувачам фінансової звітності для розуміння її фінансового стану та результатів діяльності за звітний період. Склад такої інформації визначається професійним судженням керівництва, відповідального за складання даної звітності. Розкриття інформації про дебіторську заборгованість.

Використання комп'ютерної техніки є важливою умовою покращення обліку. В наслідок цього відбуваються значні зміни до організації бухгалтерського обліку, з допоміжного засобу обчислювальна техніка перетворюється на визначальний фактор організації обліку. Застосування комп'ютерів дало б змогу автоматизувати робоче місце бухгалтера що значно покращувало б інформаційне забезпечення органів управління; посилення контролю за дотриманням встановлених норм і лімітів, економією і раціональним витрачанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; створення сприятливих умов для інтеграції збору, обробки і використання даних. Одноразові стратегічні рішення

можуть бути засновані на будь-якій інформаційній базі, навіть у традиційній системі бухгалтерського обліку. Однак, достатньо мати регулярний та систематичний збір стратегічно важливої інформації, щоб говорити про стратегічний управлінський облік. Його характерною особливістю є існування систематичної інформаційної підтримки при прийнятті стратегічних рішень [65].

3.2. Внутрішній аудит як інструмент підвищення ефективності організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності

В умовах швидких змін зовнішнього середовища, постійного ускладнення інформаційних потоків, приведенням системи бухгалтерського обліку до міжнародних вимог існує необхідність пошуку суб'єктами господарювання дієвих механізмів і інструментів оцінки, контролю та підвищення ефективності системи бухгалтерського обліку. Одним із таких інструментів в системі управління, що дає змогу досягти виконання поставлених завдань, зменшити кількість помилок, виявити та нейтралізувати приховані недоліки є внутрішній аудит. Саме він не лише виявляє «проблемні місця», але й надає конкретні рекомендації та консультації керівництву підприємства щодо їх усунення та підвищення ефективності об'єктів дослідження [21].

Поняття внутрішнього аудиту в економічній літературі по-різному трактується як вітчизняними, так і закордонними авторами.

Так, наприклад, Н.І. Дорош стверджує, що внутрішній аудит – це незалежне об'єктивне підтвердження та консультування, розроблені для підвищення ефективності та покращення діяльності підприємства [23, с. 41].

Ф. Ф. Бутинець визначає внутрішній аудит як організовану на підприємстві, діючу в інтересах його керівництва та (або) власників і регламентовану внутрішніми нормативними актами систему контролю за дотриманням встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку, складання та подання звітності, внутрішнього її аналізу, та надійністю функціонування всієї системи внутрішнього контролю [7, с. 256].

На думку В. В. Бурцева внутрішній аудит – це регламентована внутрішніми документами організації діяльність за контролем складових управління та різноманітних аспектів функціонування організації, яка здійснюється представниками спеціального контрольного органу в рамках допомоги органам управління організації (загальним зборам засновників господарського товариства, або членам виробничого кооперативу, спостережній раді, раді директорів, виконавчому органу) [8, с. 35].

Л.П. Кулаковської і Ю.В. Пічи дають таке визначення внутрішнього аудиту – незалежна діяльність у суб'єкта господарювання з перевірки та оцінки роботи в його інтересах [59, с. 438].

Відповідно до національних стандартів, внутрішній аудит – діяльність внутрішньої аудиторської служби (або служби внутрішніх ревізорів) підприємства, яку, незалежно від назви, можна розглядати як окремий вид аудиторських послуг, що надаються незалежним аудитором підприємству [75, с. 170].

За визначенням Міжнародних стандартів аудиту, внутрішній аудит – це діяльність з оцінювання, яка організована в межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий відділ. Функції внутрішнього аудиту охоплюють, зокрема, перевірку, оцінювання та моніторинг адекватності й ефективності функціонування систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Функції внутрішнього аудиту можуть виконувати спеціальні служби або окремі аудитори, які знаходяться у штаті підприємства [69, с. 235].

Сутність внутрішнього аудиту розкривається і в його функціях. Їх наповнення конкретним змістом залежить від особливостей діяльності підприємства й має здійснюватися тим органом управління, якому підпорядковується служба внутрішнього аудиту. Як свідчить досвід розвинутих країн, внутрішній аудит виконує такі основні функції:

– контрольна. Контрольна функція внутрішнього аудиту полягає у визначенні адекватності політики підприємства встановленим параметрам та оцінці ефективності обліку і менеджменту. Внутрішні аудитори перевіряють роботу окремих підрозділів підприємств з метою оцінки внутрішнього контролю, по-

літики та внутрішніх процедур, оцінюють дисципліну виконання персоналом вказівок і наданих раніше рекомендацій;

– координаційна. Координаційна функція передбачає планування роботи внутрішнього аудитора з огляду на потреби акціонерів, інвесторів, правління підприємства та раціональне використання можливостей підрозділу;

– аналітична. Аналітична функція – це експертна оцінка й аналіз ефективності важливих аспектів господарської діяльності;

– інформаційна. Інформаційна функція полягає в інформуванні керівництва підприємства про результати перевірок, виявлені факти порушень вимог законодавства або внутрішніх правил;

– консультативна. Консультативна функція – це надання поточних консультацій працівникам підрозділів;

– захисна. Захисна функція передбачає вжиття заходів, спрямованих на збереження активів підприємства від потенційних крадіжок, фактів шахрайства, неефективного управління бізнесом [116].

Завдання внутрішнього аудиту тісно пов'язані з його функціями. Залежно від специфіки роботи, особливостей організаційної структури та завдань підприємства, що ставить перед собою адміністрація в певний момент вони можуть бути різними.

Серед завдань внутрішнього аудиту виділяють:

– перевірку системи економічних регламентів і регуляторів на предмет достатності та відповідності чинним правовим актам і статуту;

– перевірку правильності складання та умов виконання господарських договорів;

– експертизу бухгалтерських балансів і звітів, правильності організації, методології та техніки ведення бухгалтерського обліку;

– перевірку: наявності, стану, правильності оцінки майна; ефективності використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів; дотримання чинного порядку встановлення та застосування цін, тарифів; розрахунково-платіжної дисципліни; своєчасності сплати до бюджету податків і платежів до

позабюджетних фондів;

- експертизу достовірності обліку витрат на виробництво, повноти відображення доходів, точності визнання фінансових результатів, раціонального використання прибутку;

- консультування засновників, керівників підрозділів, спеціалістів і працівників апарату управління з економічних та юридичних питань;

- розробку та надання обґрунтованих пропозицій щодо покращення організації системи контролю, бухгалтерського обліку і розрахункової дисципліни, підвищення ефективності програм розвитку, зміни структури виробництва та видів діяльності;

- організацію підготовки до перевірки (експертизи) зовнішнього аудиту, податкової адміністрації та інших органів зовнішнього контролю [50, с. 132-133].

Можна виокремити такі принципи та вимоги щодо організації ефективної системи внутрішнього аудиту на підприємстві: надійність (встановлення надійної системи внутрішнього аудиту); динамічність (динамічне приведення контрольної діяльності); адаптивність (підтримка певного балансу внутрішніх можливостей розвитку системи внутрішнього аудиту та зовнішніх); саморегуляція (корегування системи внутрішнього аудиту); постійність (постійне та ефективне функціонування системи внутрішнього аудиту); безперервність розвитку та удосконалення системи внутрішнього аудиту [84, с. 101].

Об'єктами внутрішнього аудиту можуть бути:

- організація та ведення бухгалтерського обліку;

- достовірність складання і надання звітності;

- стан використання і збереження майна;

- забезпеченість фірми власними коштами;

- фінансова стійкість підприємства;

- платоспроможність;

- система управління підприємством;

- якість роботи економічних і технічних служб;

- оподаткування і виконавча дисципліна;
- планування і стан внутрішньогосподарського контролю;
- нормування і стимулювання;
- організація і технологія виробництва;
- процеси господарської діяльності;
- проектно-кошторисна документація тощо [72, с. 100].

Внутрішній аудит організовується з урахуванням його специфіки на кожному підприємстві, тому на практиці розрізняють різні види внутрішнього аудиту: операційний аудит, аудит на відповідність, аудит звітності.

Операційний (дослідження господарської системи з точки зору її ефективності і продуктивності), який містить:

- функціональний: контроль функції виробництва, управління, збуту;
- технологічний: контроль професійного рівня техніки та технології (системи виробництва);
- організаційний: контроль функціонування процесів або організаційної структури;
- економічний: контроль дотримання економічних норм, правил розрахунків і звітності;
- правовий: контроль виконання міжнародних, державних, місцевих законодавчих актів і положень, а також внутрішніх регламентів і розпоряджень керівника;
- соціальний: контроль виконання колективних договорів між адміністрацією та колективом підприємства, дотримання психофізіологічних рекомендацій при призначенні працівників на посаду;
- спеціальний: визначається потребами адміністрації, зокрема виявлення причин неефективності функціонування систем електронної обробки інформації, дослідження можливості зловживань у конкретному підрозділі [50, с. 133].

Аудит на відповідність вимогам проводиться за двома напрямками:

– аудит на відповідність принципам – процедури контролю дотримання нормативних вимог законодавства, облікових стандартів, внутрішніх правил підприємства;

– аудит на відповідність доцільності – процедури контролю діяльності посадовців на предмет раціональності, доцільності, обґрунтованості та ефективності [50, с. 134].

Аудит фінансової звітності здійснюється:

- у межах затвердженого плану роботи (плановий);
- на вимогу власника, керівника (позаплановий) [50, с. 134].

Для повнішого забезпечення виконання функцій аудиту потрібно відповідним чином організувати апарат внутрішнього аудиту та запровадити наукову організацію праці аудиторів, що є важливими складовими елементами організаційної структури внутрішнього аудиту.

Провідне місце в організації внутрішнього аудиту належить раціональній побудові структури апарату та оптимальному застосуванню його організаційних форм. За критерієм адміністративного підпорядкування розрізняють три типи побудови структури апарату внутрішнього аудиту: лінійно-просту; лінійно-штабну та комбіновану.

Залежно від розподілу праці співробітників сфери контролю і відповідно до типу побудови служби внутрішнього аудиту розрізняють централізовану та децентралізовану її форми. У разі застосування децентралізованої форми аудиторів виділені в самостійний структурний підрозділ [116].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Правильна організація розрахункових взаємовідносин економічних агентів забезпечується дотриманням ними відповідних принципів розрахунків. Одним із негативних наслідків ринкових перетворень в Україні є виникнення і наявність умов, які сприяють порушенню таких принципів в сучасному економічному середовищі, а саме:

- недотримання принципу самостійності відбувається при умові обмеження можливості суб'єктів господарювання (зокрема, підприємств аграрного сектора економіки) у виборі ефективніших (залежно від ситуації) форм розрахунків із іншими контрагентами за рахунок монопольного становища останніх;

- порушення принципу строковості підтверджується фактом існування (і зростання) невиправданої дебіторської і кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання;

- порушення принципу ліквідності обумовлене дією двох попередніх чинників, а також недостатнім рівнем планування на підприємствах (фірмах) щодо надходження на рахунки коштів, списання коштів, планування на підприємстві потреби в кредитах;

- відсутність з боку державних і банківських установ системи контролю щодо виконання договірних зобов'язань підприємств (фірм).

Все це вимагає розробки відповідних заходів щодо підвищення ефективності системи інформаційного забезпечення на підприємствах (фірмах). Ефективність запровадження таких заходів визначається рівнем організації бухгалтерського обліку на кожному окремому підприємстві (фірмі).

Проведене нами дослідження дало можливість здійснити теоретичне узагальнення і сформулювати науково-обгрунтовані положення, щодо удосконалення організації та обліку розрахунків з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного сектора економіки:

1. Незважаючи на давню історію існування розрахунків та стан їх вивчення у сучасній науковій літературі (право, фінанси, облік тощо) немає єди-

ної думки щодо трактування цього поняття. Це є однією із суттєвих проблем на шляху до ефективного управління розрахунковими операціями.

У правовій науці розрахунки, в основному, розуміються як дії боржника, що направлені на погашення грошового зобов'язання. Тобто, розрахункові правовідносини – це технологія виконання грошових зобов'язань. На нашу думку, розрахункові правовідносини – це врегульоване правом особливе коло суспільних відносин процедурного характеру, що дозволяють здійснити приймання-передачу грошових коштів в різнорідних майнових зобов'язаннях.

Щодо бухгалтерського тлумачення поняття «розрахунки», то ми підтримуємо думку Ф.Ф. Бутинця, який зазначає, що розрахунки – це грошові взаємовідносини, що виникають між підприємствами по операціях товарного і нетоварного характеру.

2. Дослідивши праці провідних вчених, в яких вони висвітлювали питання щодо теоретичних аспектів класифікації заборгованості (розрахунків), можна стверджувати, що на сьогодні відсутні єдині систематизовані ознаки класифікації заборгованості підприємства, яка виникає між діловими партнерами під час реалізації розрахункових відносин.

В роботі нами узагальнено і систематизовано різні класифікаційні ознаки та запропоновано власне бачення класифікації зобов'язань (розрахунків).

Запропонована класифікація розкриває природу різних видів дебіторської та кредиторської заборгованостей, відповідає структурі бухгалтерського балансу і дає змогу якісно та вчасно сформувати інформаційне забезпечення для ухвалення рішень у процесі управління заборгованістю і підприємством.

3. При дослідженні нормативних передумов виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості як об'єкту бухгалтерського обліку у вітчизняних та міжнародних стандартах, які регламентують порядок відображення розрахунків з дебіторами і кредиторами були виявлені як спільні риси, так і відмінності. Вітчизняним підприємствам при зовнішньоекономічній адаптації з метою уникнення подвійної роботи при складанні та поданні фінансової звітності необхідно розробляти її відповідно до норм МСФЗ.

4. В загальному під організацією бухгалтерського обліку розуміють нау-

ковообґрунтовану систему умов та елементів побудови облікового процесу із метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства (фірми) та здійснення контролю з раціональним використанням його ресурсів.

Встановлено, що організація бухгалтерського обліку розрахунків з підприємницької діяльності – це процес вибору та впорядкування способів та прийомів збору, обробки та надання достовірної і своєчасної інформації щодо стану дебіторської та кредиторської заборгованості з метою прийняття необхідних управлінських рішень.

5. Узагальнено об'єкти обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства та в процесі реалізації на підприємствах аграрного сектора економіки. Встановлено, що до об'єктів обліку відносять: заборгованість за товари, роботи і послуги; розрахунки за авансами виданими та авансами одержаними; розрахунки з податками та платежами; розрахунки за претензіями; розрахунки векселями; розрахунки з іншими дебіторами і кредиторами.

6. Досліджуючи організацію обліку розрахунків з підприємницької діяльності в ПП «Батьківщина» ми прийшли до висновку, що його стан можна назвати задовільним. Причинами цьому послужили:

- неналежний стан організації договірної роботи на підприємстві;
- відсутність Положення про бухгалтерію та раціонального розподілу облікових робіт між працівниками бухгалтерії;
- недосконалість форми та змісту Наказу про облікову політику на підприємстві;
- відсутність окремих додатків до Наказу про облікову політику, а саме: посадової інструкції бухгалтера розрахункового відділу, графіку індивідуальної роботи бухгалтера розрахункового відділу, робочих альбомів первинних та зведених документів, переліку реєстрів обліку та форм звітності тощо;
- часткова автоматизація облікових робіт.

7. Що стосується організації договірної роботи на підприємстві, то хотілось би зазначити наступне.

При партнерських відносинах з постійними кредиторами та дебіторами, визначивши причини успішної співпраці, використовувати набуті знання для побудови вдалих стосунків з потенційними контрагентами. Визначити несприятливі для підприємства партнерські зв'язки, які сповільнюють його господарську діяльність, з подальшим усуненням та запобіганням їхній появі в майбутньому. Використовувати сучасні форми розрахунків. Зокрема, застосування таких форм розрахунків, як факторинг та форфейтинг, пришвидшило б перетворення дебіторської заборгованості у грошові активи. В штат підприємства також бажано ввести посаду юриста.

8. В зв'язку із тим, що в ПП «Батьківщина» не приділяється належна увага формуванню Наказу про облікову політику, що у свою чергу негативно впливає на процес ведення бухгалтерського обліку і, як наслідок, на функціонування суб'єкта господарювання в умовах ринку, у роботі запропоновано розробити такий документ, який в свою чергу має містити елементи щодо відображення в обліку розрахунків з підприємницької діяльності. Це дасть змогу підвищити ефективність обліку розрахунків з підприємницької діяльності, використовувати певні правила, методи і процедури для обліку розрахунків з кредиторами.

9. Бухгалтерські записи формуються в момент переходу права власності на товари (роботи, послуги), підставами для здійснення яких є первинні документи. Нами систематизовано та представлено первинні джерела інформаційного забезпечення обліку кредиторської та дебіторської заборгованості, яка виникає в результаті здійснення розрахунків між суб'єктами господарювання в процесі формування ресурсів підприємства та в процесі реалізації. Окремі форми представлених первинних документів ПП «Батьківщина» необхідно ввести в документообіг, придбавши їх у роздрібній або оптовій торгівлі чи виготовивши друкарським способом. Також потрібно сформувати робочі альбоми первинних документів.

10. З метою покращення ведення синтетичного та аналітичного обліку розрахунків з підприємницької діяльності запропоновано відкриття субрахунків другого порядку, які відображатимуть прострочену та відстрочену заборгованості, а також заборгованість, термін сплати якої ще не настав. Заборгованість за надані послуги доцільно акумулювати на субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Також для підвищеного контролю та правильного управління зобов'язаннями підприємства ввести в документообіг окремі реєстри аналітичного обліку, форму яких представлено нами у роботі.

11. Рекомендуємо створювати резерв сумнівних боргів та виробити порядок його визначення в обліковій політиці підприємства. Резерв сумнівних боргів варто формувати в розрізі кожного з боржників, за термінами непогашення дебіторської заборгованості та залежно від розмірів підприємства та обсягів діяльності. Це дасть змогу отримувати інформацію про суми дебіторської заборгованості, яка визнана сумнівною; про суми списаної дебіторської заборгованості в межах та понад резерв сумнівних боргів; про суми заборгованості, що раніше була визнана безнадійною.

12. Наявність ефективного внутрішнього аудиту стає невід'ємною складовою успішного розвитку господарської діяльності в умовах швидких змін зовнішнього середовища, ускладнення процесів управління, розподілу функцій володіння та управління бізнесом. Використання знань та досвіду внутрішніх аудиторів з метою виявлення внутрішніх резервів підприємства, визначення пріоритетних напрямів його розвитку, оцінки ризиків та управління дає змогу підвищити фінансову стійкість та конкурентоспроможність підприємства.

Нами встановлено, що внутрішній аудит – це незалежна діяльність на підприємстві (фірмі), метою якої є отримання достовірної і повної інформації з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, сприяння ефективному виконанню завдань та досягнень цілей підприємства (фірми).

На досліджуваному підприємстві слід використовувати централізовану форму організації внутрішнього аудиту, де аудитори є штатними працівниками бухгалтерії та підпорядковуються головному бухгалтерові в адміністративному

і методологічному аспектах. Загальне керівництво службою внутрішнього аудиту здійснює начальник, який безпосередньо підпорядковується керівнику підприємства. У службі внутрішнього аудиту повинні працювати переважно фахівці з вищою освітою. Бажано, щоб до цієї служби залучалися працівники, які б мали ґрунтовні знання не тільки з обліку та аудиту, а й фінансів, банківської справи, страхування, права, менеджменту, маркетингу тощо.

Необхідно також розробити та затвердити посадові інструкції внутрішніх аудиторів, де слід чітко фіксувати як їх права, так і обов'язки. Без чіткого визначення функціональних обов'язків та достатньо високої кваліфікації працівників внутрішнього аудиту мета створення такої служби не буде досягнута. Функціональні обов'язки керівника служби внутрішнього аудиту визначаються Положенням про відділ внутрішнього аудиту, яке затверджує власник (керівник) підприємства.

13. Важливу роль у підвищенні ефективності управління розрахунками відіграє чітке розмежування обов'язків між працівниками підприємства, дотримання ними фінансової дисципліни, постійне підвищення кваліфікації та професіоналізму співробітників.

14. Сучасні інформаційні технології автоматизації бухгалтерського обліку дають змогу досягнути високого рівня аналітичності інформації про будь-який його об'єкт, зокрема і про заборгованість підприємства. Такі автоматизовані системи передбачають можливість обліку заборгованості не лише за її вартістю, але й з урахуванням якісних характеристик – терміну виникнення, виду контрагента, об'єкта заборгованості чи інших її характеристик, що втілюють в собі ознаки класифікації. Таким чином, бухгалтерська інформаційна система дає змогу в будь-який момент зробити вибірку необхідної фінансової інформації за заданими критеріями у формі оборотно-сальдової відомості для подальшого її аналізу, формування звітності тощо.

Наведені вище пропозиції повинні сприяти вдосконаленню методики обліку та аудиту розрахунків з підприємницької діяльності на підприємствах аграрного сектора економіки та покращенню розрахункової дисципліни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Н.В. Фінансово-правові аспекти розрахункових правовідносин // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Серія: Юридичні науки. — 2001— Вип. 43.
2. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко та ін. ; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. — Х. : Право, 2010. — 296 с.
3. Акімова Н. С. Внутрішній аудит в Україні: сутність, проблеми розвитку та шляхи їх усунення / Н. С. Акімова, Т. А. Наумова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2012. - Вип. 1(1). - С. 121-128. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1(1)_19).
4. Аудит : [навч. посіб.] / Л. М. Янчева, З. О. Макєєва, А. О. Баранова [та ін.]. — К. : Знання, 2009. — 335 с.
5. Бричко Л.В. Правовые основы деятельности Госбанка СССР как расчетного центра страны: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1966.
6. Бродська І.І. Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства: обліково-аналітичний аспект / І. І. Бродська // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. - 2012. - Вип. 9(2). - С. 75-81. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esnem_2012_9\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esnem_2012_9(2)_12).
7. Бутинець Ф. Ф. Аудит : [підруч.] / Ф. Ф. Бутинець. — Житомир : ПП «Рута», 2002. — 672с.
8. Бурцев В. В. Внутренний аудит компании: вопросы организации и управления / В.В.Бурцев // Финансовый менеджмент. — 2003. — № 4. — С. 35 — 49.
9. Бухгалтерський облік в Україні. Навч. посібник. За ред. Р.Л. Хом'яка, В.І. Лемішовського. — 7-те вид., доп. і перероб. — Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «Інтелект +» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2008. — 1224 с.

10. Бухгалтерський словник / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир, 2001. – 224 с.

11. Великий Ю. В. Організаційні етапи внутрішнього аудиту на підприємстві / Ю. В. Великий, Є. Г. Юрін // Інвестиції: практика та досвід. - 2013. - № 24. - С. 53-55. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_24_14.

12. Власюк Г.В. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками / Г.В. Власюк // Держава та регіони / Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 5. – С. 40–44.

13. Власюк Г.В. Проблеми класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, шляхи їх вирішення / Г. В. Власюк // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2011. — № 6. — С.131–135.

14. Волович О.Б. Сутність та класифікація заборгованості підприємства / О. Б. Волович // Економічний простір. — 2012. — № 66. — С. 195–203.

15. Гончаренко І.М. Роль організації бухгалтерського обліку в системі управління підприємством / І.М. Гончаренко // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : Всеукр. наук.практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 жовт. 2013 р.) : тези доповідей. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 160 с. – С. 45.

16. Гончарук Р.П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів / Р. П. Гончарук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. — 2012. — № 1(59). — С. 48–51.

17. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV.

18. Гудзенко Н.М. Роль обліку в забезпеченні економічної безпеки підприємств / Н.М. Гудзенко, Т.Г. Китайчук // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 3(19). – С. 125-134.

19. Гуцаленко Л.В. Внутрішньогосподарський контроль. [текст] : навч. посіб. / Л.В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 496 с.

20. Демченко Я. М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками / Я. М. Демченко, В. М. Прохорова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. - 2014. - Вип. 1. - С. 96-108. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2014_1_11.

21. Дмитренко О.М. Внутрішній аудит як інструмент підвищення ефективності системи бухгалтерського обліку підприємства / О.М. Дмитренко // Ефективна економіка. – 2017. – № 5. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

22. Долбнева Д. В. Внутрішній аудит як невід'ємна складова механізму забезпечення розвитку підприємства в сучасних умовах / Д. В. Долбнева // Інвестиції: практика та досвід. - 2014. - № 5. - С. 33-37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_5_9.

23. Дорош Н. І. Сутність та призначення внутрішнього аудиту / Н. І. Дорош // Вісник ЖДТУ. – 2006. – № 1(35). – С. 41–46.

24. Драчук В.Ю. Розрахункові операції за податковими платежами як об'єкт обліку та аудиту / В. Ю. Драчук // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2016. - Т. 21, Вип. 3. - С. 185-188. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_3_43.

25. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/16015>.

26. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік як інструмент впорядкування господарської діяльності / І.В. Жиглей // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : Всеукр. наук.практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 жовтня 2013 р.) : тези доповідей. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 160 с. – С. 7–8.

27. Жминько С. И. Внутренний аудит / С. И. Жминько, О. И. Швырева, М. Ф. Сафонова.– Ростов н/Д. : Феникс, 2008. – 316 с.

28. Забловський А. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки: оцінка дороговказів податкового реформування / А. Забловський, С. Петруха, Н. Назукова // Економіст. – 2015. – № 7. – С. 6-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_7_3.

29. Завадський Й.С. Менеджмент. Т.1. 2-е вид. – К.: УФІМБ, 1998. – 542 с.

30. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ, зі змінами та доповненнями.

31. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ (із змінами та доповненнями).

32. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-ХІV (зі змінами і доповненнями).

33. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-ІV.

34. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.03 р., № 755-ІV.

35. Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-ІV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

36. Закон України від 4 липня 2002 р. № 37-ІV «Про зерно та ринок зерна в Україні».

37. Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність».

38. Закон України від 01.06.00 р. № 1775-ІІІ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

39. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-ІV.

40. Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23.03.1996 р., № 98/96-ВР.

41. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III, із змінами та доповненнями.

42. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17.10.1990 р. № 400-XII.

43. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII.

44. Зеленко С.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю з товари, роботи, послуги / С.В. Зеленко, О.О. Горбатюк // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. — 2014. — Випуск 11(41) — Ч 1. — С. 65–71.

45. Івченко Л. В. Інтерпретація дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Л. В. Івченко, В. В. Ходзицька // Фінанси, облік і аудит. - 2013. - Вип. 1. - С. 256-262. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2013_1_32.

46. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Затверджено постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22.

47. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291.

48. Киян А. В. Облік і контроль розрахунків з постачальниками та підрядниками / А. В. Киян, О. Ф. Ярмолюк // Молодий вчений. - 2015. - № 9(1). - С. 77-80. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_9\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_9(1)_19).

49. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 р. № 8073-X, зі змінами та доповненнями.

50. Колос І.В. Внутрішній аудит як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства / І. В. Колос, Н.Й. Радіонова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. - 2013. - Вип. 1. - С. 126-141. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2013_1_11.

51. Кондраков Н.П. Самоучитель по бухгалтерскому учёту. – Пятое изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011. – 512 с.
52. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.
53. Кужельний М.В., Левицькі С.О. Організація обліку: Підручник – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
54. Кузнецова С. А. Система бухгалтерського обліку: методологічні та правові аспекти формування / С. А. Кузнецова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – С. 15-21.
55. Кузь В.І. Ефективність системи бухгалтерського обліку на підприємстві / В. І. Кузь // Молодий вчений. - 2015. - № 5(20). Частина 2. - С. 8-12.
56. Кузь В.І. Принципи та завдання організації бухгалтерського обліку в стратегічному вимірі / В.І. Кузь // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. - 2013. – Вип. 2 (26). - С. 187-198.
57. Кузьмин В.Ф. Кредитные и расчётные правоотношения в промышленности. — М., 1975.
58. Кузьмінський Ю. А. Що таке система бухгалтерського обліку? / Ю. А. Кузьмінський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 8-11.
59. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : [навч. посіб.] / Л. П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К. : Каравела, 2004 – 568 с.
60. Кундря-Висоцька О.П. Організація обліку: Навчальний посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 223 с.
61. Лаговська О.А. Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія: монографія / О. А. Лаговська. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 676 с.
62. Лаптев В.В. Предмет и система хозяйственного права. — М.: «Юрид. лит.». — 1969.
63. Лісничка Т.В. Особливості класифікації розрахункових операцій підприємств / Т.В. Лісничка // Управління розвитком. – 2014. – № 15(178). – С. 63-66.

64. Маренич Т. Сутність бухгалтерського обліку як системи економічного регулювання / Т. Маренич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 2. – С. 21-26.

65. Марущак Л. Концептуальні основи формування інформаційних потоків стратегічного управлінського обліку [Електронний ресурс] / Леся Марущак, Ольга Павликівська // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2015. – Вип. 2 (13). – С. 237-244. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15mlasuo.pdf>.

66. Методичні рекомендації щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 04.06.2009 р. № 390.

67. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені наказом Мінфіну України від 28.03.13 р. № 433.

68. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Мінфіну України від 27.6.2013 р. № 635.

69. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики : пер. з англ. / [О.В.Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик та ін.]. – К. : ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2006. – 1152 с.

70. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та їх тлумачення. — К.: ПП «Видавництво «Фенікс», 2004. — 1272 с.

71. М.М. Бердар Фінанси підприємств. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.

72. Назарова К. Сучасні тенденції трансформації внутрішнього аудиту / К. Назарова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2011. - № 6. - С. 94-101. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2011_6_11.

73. Наказ про облікову політику Приватного підприємства Агрофірма «Батьківщина».

74. Нападівська Л. Удосконалення системи бухгалтерського обліку в Україні / Л. Нападівська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 6. – С. 3-7.

75. Національні нормативи аудиту. Кодекс професійної етики аудиторів України. – К. : Основа, 1999. – 274 с.

76. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 07.02.13 р. № 73.

77. Немченко В. В. Практичний курс внутрішнього аудиту : [підруч.] / В. В. Немченко, В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко ; за ред. В. В. Немченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

78. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств [текст]: підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 504 с.

79. Новодворська В. В. Облікова політика підприємства як запорука ефективного функціонування системи бухгалтерського обліку / В.В. Новодворська, О.О. Любар // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. - 2012. - Вип. 9(2). - С. 363-369.

80. Онищенко О.В. Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства / О.В. Онищенко, І.В. Ткаченко, Б.Ю. Здор // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 14. – С. 992-996.

81. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності : [навч. посіб.] / О.А.Петрик, В. Я. Савченко, Д. Є. Свідерський; за ред. О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2008. – 472 с.

82. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: Підручник. Видання 3-є, перероблене і доповнене. – К.: «Кондор», 2006. – 664 с.

83. П.В. Круш, В.І. Подвігіна, Б.М. Сердюк та ін. Економіка підприємства: Навчальний посібник / за заг. ред. П.В. Круша, В.І. Подвігіної, Б.М. Сердюка. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. – 780 с.

84. Пишна О.Б. Концептуальна модель системи внутрішнього аудиту в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства / О.Б. Пишна.

Бухгалтерський облік та фінансова звітність як інструменти контролю. - Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2004. – С.101-104.

85. Підприємницьке право України / За заг. ред. Шишки Р.Б. – Харків: Еспада, 2000. – С. 31.

86. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291.

87. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.

88. Подолянчук О.А. Податок на додану вартість: сутність та стан первинного обліку / О.А. Подолянчук // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 1(17). – С. 82-102.

89. Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні. Затверджено постановою Правління Національного банку України НБУ від 15.12.2004 р. № 637.

90. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджено наказом Мінфіну України від 24.05.95 р. № 88.

91. Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань, затверджено [Наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879](#).

92. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 (зі змінами і доповненнями).

93. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджено наказом Мінфіну України від 8 жовтня 1999 р. № 237.

94. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджено наказом МФУ від 31.01.2000 р. № 20.

95. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. «Про порядок використання коштів держбюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки та обладнання для АПК на умовах фінансового лізингу та заходи по операціях фінансового лізингу».

96. Порядок подання фінансової звітності. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419.

97. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти».

98. Правові основи підприємницької діяльності / За ред. Шакуна В.І., Мельника П.В., Поповича В.М. – К.:Правові джерела, 1997. – 780 с.

99. Про облікову політику: Лист Мінфіну України від 21.12.05 р. № 31-34000-10-5/27793.

100. Пустяк О.В. Ефективність управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги: обліково-аналітичний аспект / О. В. Пустяк, Я. М. Демченко // Економіка і регіон. - 2015. - № 3. - С. 88-95. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_3_17.

101. Ревизюк І.М. Удосконалення обліку розрахунків з постачальниками / І.М. Ревизюк, Є.В. Калюга // Економічні науки. – 2013. – № 10 (4). – С. 185–190.

102. Садовська І.Б. Бухгалтерський облік [Текст]: навч. посіб. / І.Б. Садовська, Т.В. Божидарнік, К.Є. Нагірська. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 668 с.

103. Сирцева С.В. Напрями вдосконалення обліку, аналізу та аудиту розрахунків із контрагентами / С.В. Сирцева, М.М. Щербак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 14. – С. 1001-1005.

104. Сльозко Т.М. Організація обліку: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

105. Статут Приватного підприємства Агрофірма «Батьківщина».

106. Стативка А.М. Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринка [Текст] / А. М. Стативка. – Харків: Право, 1997. – С. 238.

107. Семчик В.И. Имущественные правоотношения в сельском хозяйстве [Текст] / В. И. Семчик. – К., 1984. – С. 178.

108. Сучасний бухгалтерський облік, аналіз і аудит: галузевий аспект : колективна монографія у 2 т. / за ред. П.Й. Атамас. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – Т. 1. – 358 с. – С. 155.

109. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навч. посіб. — 2-ге вид., переробл. і допов. — к: МАУП, 2004. — 328 с.: іл. — Бібліогр.: с. 318-321.

110. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець ; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та інші. – Х. : Екограф, 2015 – 500 с.

111. Хірс Я.О. Теоретико-правові питання розрахунків / Я.О. Хірс // Юридичний вісник. – 2013. – № 3(28). – С. 108-112.

112. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.

113. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 468 с.

114. Чорненька О.Б. Напрями вдосконалення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах / О. Б. Чорненька // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 2. - С. 259–269. - Режим доступу: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/32.pdf>.

115. Чорненька О.Б. Основні аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління заборгованістю підприємства / О. Б. Чорненька // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 1. - С. 226–234. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_1_30.

116. Чуєнков А.Є. Сутність та організація служби внутрішнього аудиту / А.Є. Чуєнков // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 7-8. – Режим доступу до журналу: <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201055zmist.html>.

117. Щербина В.С. Господарське право України. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер. — 2001.